

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

Πρωτοπρεσβυτέρου Ἰγνατίου Π. Παπασπηλιοπούλου, *Ἅγιος Βασίλειος Πειραιῶς – Ἡ ἱστορία τοῦ Ναοῦ σέ συμπορεία μέ τήν ἱστορία τῆς πόλης*, Πειραιᾶς, 2000, σχ. 24X17 ἐκ., σελίδες 1-506.

Ὁ γράφων ἔζησε τά νεανικά του χρόνια στόν Πειραιᾶ καί κατά τή διάρκεια τῆς ἔξαετοῦς φοιτήσεώς του στό τότε Β' Γυμνάσιο Ἀρρένων Πειραιῶς (τόσον στό κεντρικό κτίριό του στήν ὁδὸ Ἀφεντούλη, ὅσον καί στούς χώρους τοῦ Παραρτήματός του στήν ὁδὸ Ὀμηρίδου) βρισκόταν σέ τοπική καί πνευματική γεινίασι μέ τόν Ἰ. Ν. Ἀγ. Βασιλείου Πειραιῶς. Γι' αὐτό μέ ξεχωριστή συγκίνησι πῆρε στά χέρια του τὸ ὡς ἄνω βιβλίο, τὸ ὁποῖο τοῦ θύμισε τά νεανικά του βιώματα. Ὁ ἀναγνώστης διαπιστώνει ὅτι δὲν πρόκειται γιὰ μίαν ἀπλῆ ἱστορική ἢ ἀρχιτεκτονική ἢ αἰσθητική περιγραφή τοῦ Ἱεροῦ αὐτοῦ Ναοῦ, ἀλλὰ γιὰ ἀξιολογώτατο ἐρευνητικό ἔργο, τὸ ὁποῖο ἐντάσσει ἐν πολλοῖς τήν ἱστορία τοῦ Ἰ. Ν. Ἀγίου Βασιλείου Πειραιῶς στήν ἱστορία τῆς πόλεως τοῦ Πειραιῶς καί συναρτᾶ τήν πνευματική ἀκτινοβολία του μέ τὸν πειραϊκὸ πνευματικὸ καί πολιτιστικὸ περιγύρο.

Ὁ αἰδεσιμολογιώτατος συγγραφεὺς πατήρ Ἰγνάτιος Π. Παπασπηλιόπουλος, ὁ ὁποῖος ἐπὶ 41 χρόνια ὑπῆρέτησε στόν περὶ οὗ ὁ λόγος Ἰ. Ναόν, ἐπεστράτευσε τὴ θεολογική του παιδεία, τὸ ἐρευνητικὸ του τάλαντο καί τὴ γλαφυρὴ λογοτεχνική του γραφίδα, γιὰ νὰ δημιουργήσῃ μίαν ὠραία σύνθεσι. Πρὸς ἐπίτευξι τῆς συνθέσεως αὐτῆς χρησιμοποιήθηκαν πλῆθος πηγῶν καί βοηθημάτων· τὸ προσωπικὸ ἀρχεῖο τοῦ συγγραφέως· τὸ ἱστορικὸ ἀρχεῖο τοῦ Δήμου Πειραιῶς· ὁ ἡμερήσιος καί περιοδικὸς τύπος· ἀγγελτήρια ἐορτῶν καί δραστηριοτήτων· ἱστορικὰ ἔγγραφα, μουσειακὲς μαρτυρίες καί πλουσιώτατο καταπληκτικὸ ἀσπρόμαυρο καί ἐγχρωμο φωτογραφικὸ ὕλικό, τὸ ὁποῖο κατὰ τρόπον εὐγλωττότατο προβάλλει ἱστορικὰ ἔγγραφα, χάρτες καί φωτογραφίες τῆς περιοχῆς τοῦ Ἰ. Ναοῦ, πρόσωπα καί ἐκδηλώσεις, πού συνδέθηκαν μέ τὴ λειτουργία του, καί πλῆθος λεπτομερειῶν δαψιλοῦς ποιμαντικοῦ ἔργου. Τὸ ἔργο αὐτὸ συνεχίζεται ἕως σήμερα ἀνανεωμένο καί πολὺ εὐρύτερο στὰ πλαίσια τοῦ ὅλου πολυδιαστάτου ἀνακαι-

νιστικού έργου, πού πραγματοποιείται στην Ί. Μητρόπολι Πειραιῶς ὑπὸ τὴν αἰγίδα, τὶς εὐλογίες καὶ τὴν συντονιστικὴ καθοδήγησι τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Πειραιῶς κ. Καλλινίκου.

Στὶς σελίδες τοῦ βιβλίου παρέχονται ἱστορικὰ στοιχεῖα περὶ τῆς ἀνεγέρσεως καὶ λειτουργίας τοῦ πρώτου καὶ τοῦ νέου Ί. Ναοῦ· περὶ τῶν κληρικῶν, πού ὑπηρέτησαν εἰς αὐτόν· περὶ τῶν ἱεροψαλτῶν, χορωδιῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν συμβουλιῶν· περὶ τοῦ φιλοπτώχου ταμείου ἢ τῆς φιλοπτώχου ἀδελφότητος· περὶ τῶν νεωκόρων· περὶ τοῦ ἱεραποστολικοῦ ἔργου κατὰ τὰ μεταπολεμικὰ χρόνια· περὶ τῶν Κατηχητικῶν Σχολειῶν· περὶ τῶν λαϊκῶν διακονισσῶν· περὶ τῶν ἐνοριακῶν συνελεύσεων καὶ ἐραρικῶν ἐπιτροπῶν· περὶ τοῦ ἐνοριακοῦ συλλόγου «Ὁ Ἅγιος Βασίλειος»· περὶ τῆς ἀντιμετωπίσεως τῆς κατοχῆς καὶ τοῦ σεισμοῦ τοῦ '81· περὶ τοῦ πνευματικοῦ κέντρου καὶ τῶν περιοδικῶν τῆς ἐνορίας· περὶ τῶν ἱστορικῶν κτισμάτων καὶ διατηρητέων, ὡς καὶ περὶ τῶν ἐκπαιδευτηρίων τῆς περιοχῆς.

Δικαίως ὁ π. Ἰγνάτιος ἀφιερώνει ὀλόκληρο κεφάλαιο, γιὰ νὰ προβάλλῃ τὸ ρηξικέλευθο καὶ πρωτοποριακὸ ἔργο τοῦ ἀειμνήστου πατρὸς Γεωργίου Μακρῆ, τοῦ ὁποῖου τὸ ἔργον εἶχεν ἀλυσιδωτὲς εὐεργετικὲς ἐπιδράσεις στὴν καθ' ὅλου χριστιανικὴ κίνησι τοῦ τόπου μας, ὡς ἔχει ἐπισημάνει ὁ γράφων σὲ σειρὰ ἄρθρων του στοῦ περιοδικὸ «Ἐφημέριος».

Ὁ σ., ἀναφερόμενος στὰ ἐκπαιδευτήρια τῆς περιοχῆς τῆς ἐνορίας καὶ μνημονεύων τὸ Β' Γυμνάσιον Ἀρρένων Πειραιῶς, ἰδιαιτέρως ἀναφέρει τοὺς ἀειμνήστους Καθηγητὲς τοῦ γράφοντος Γεώργιο Πάτση (μετέπειτα βοηθὸν ἐπίσκοπο Πειραιῶς καὶ στὴ συνέχεια Μητροπολίτη Αἰγιαλαίας), τὸν φιλόλογο Διονύσιον Κουταβά, τὸν θεολόγο Γ. Δαμάσκο, τὸν γυμναστή Πανωτὴ κ.ἄ. Ἄν στὸν πρώτον ἐξ αὐτῶν ὀφείλω τὶς θεμελιώδεις γνώσεις τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσης, στὸν δεύτερο, δηλ. στὸν Διονύσιο Κουταβά, ὀφείλω τὴν ὅλη γλωσσικὴ κατάρτισή μου καὶ κατὰ μέγα μέρος τὴ μῆσι στὰ γνήσια ἀνθρωπιστικά, πολιτιστικά καὶ μορφωτικά ἰδεώδη. Μάλιστα μὲ συγκίνησε τὸ ὅτι ὁ π. Ἰγνάτιος ἀναφέρει περικοπὴν ἀπὸ συνέντευξι τοῦ Κουταβά στο περιοδικὸ «Νεανικὴ ψυχὴ» (Ίαν.-Φεβρ. 1933). Ὁ διακεκριμένος αὐτὸς ἐκπαιδευτικὸς λειτουργὸς ἐπεσήμαινε γιὰ τὴ δεκαετία 1930-1940 τὰ ἑξῆς: «Οἱ σύγχρονοι μαθητὲς ἀνησυχοῦν, μελετοῦν καὶ δημιουργοῦν περισσότερο ἀπὸ τοὺς μαθητὲς κάθε ἄλλης ἐποχῆς. Τοὺς ἐνδιαφέρουν ἡ λογοτεχνία, ἡ μουσικὴ, οἱ θεατρικὲς παραστάσεις καὶ γενικὰ ἡ καλλιτεχνία, ὁ ἀθλητισμός... Ἄπὸ μία ἔρευνα ἀποδείχθηκε, ὅτι σήμερον οἱ περισσότεροι μαθητὲς δὲν διαβάθουν ληστρικά καὶ πορνογραφικὰ μυθιστορήματα, ἀλλὰ διαλεχτὰ λογοτεχνήματα καὶ φιλοσοφικὰ καὶ πρὸ πάντων κοινωνιολογικὰ βιβλία. Ὁ καθηγητὴς σήμερον στὶς ἀνώτερες τάξεις ἀντικρούζει μαθητὲς μὲ

πολλή προχωρημένη κρίση και μόρφωση, μπροστά στους όποιους οι μαθητές των παλαιότερων γενεών ήσαν πραγματικώς αγράμματοι. Γενικά μπορούμε να πούμε, ότι ιδανικό του σύγχρονου μαθητή δεν παρουσιάζεται απλώς το πάρσιμο του "χαρτιού", αλλά η πραγματική μόρφωση, πνευματική και καλλιτεχνική, και η δράση» (σ. 290). Η εξέλιξις των περισσοτέρων εκ των συμμαθητών μου της δεκαετίας αυτής αποδεικνύει την ορθότητα της επισημάνσεως του άειμνήστου Διον. Κουταβά. Ἐξά γε ἡ εὐρύτης τῶν γνώσεων τῶν σημερινῶν μαθητῶν στους τομείς τῆς Πληροφορικής καὶ τοῦ Διαδικτύου συνδυάζει καὶ τὴν εὐρύτητα τῶν ἐνδιαφερόντων τῶν μαθητῶν τῆς δεκαετίας 1930-1940 ἢ συρρικνώνει μὲ μονομέρειες τοὺς ὀρίζοντες τοῦ γνωστικοῦ, ἀξιολογικοῦ καὶ γενικῶς μορφωτικοῦ προσανατολισμοῦ; Εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ Ἱ. Ναὸς τοῦ Ἀγ. Βασιλείου Πειραιῶς συνδέθηκε μὲ προσωπικότητες, ποὺ εἶχαν εὐρεῖς μορφωτικοὺς ὀρίζοντες. Ἔστωσαν ὡς παραδείγματα οἱ ἀείμνηστοι Ἀλέξανδρος Τσιριντάνης καὶ Σοφοκλῆς Χατζιδάκις, τῶν ὁποίων οἱ φωτογραφίες κοσμοῦν τὸ βιβλίον τοῦ πατρὸς Ἰγνατίου Παπασπηλιοπούλου. Οἱ φωτισμένοι ἱερεῖς τοῦ Ἱ. Ν. Ἀγίου Βασιλείου Πειραιῶς, ὅπως λ.χ. ὁ ἀείμνηστος π. Γεώργιος Μακρῆς καὶ ὁ π. Ἰγνάτιος Παπασπηλιόπουλος, ἔδωσαν μεγάλη ὄθησι πρὸς τὴν κατεύθυνσι αὐτή.

Ἐὰς προστεθῆ ὅτι τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ὀγκῶδες βιβλίον προήλθεν ἐκ τῆς γραφίδος ἐνὸς πρωτοπρεσβυτέρου, ὁ ὁποῖος ἐβοηθεῖτο στὸ ἔργον τοῦ καὶ ὑπὸ τῆς συζύγου του, ἡ ὁποία ἐδίδασκε στὸ Μέσο Κατηχητικὸ Σχολεῖο τῆς ἐνορίας. Εἰς αὐτὴν ἀναφέρεται ἡ ἀφιέρωσις τοῦ βιβλίου, ἡ ὁποία ἔχει ὡς ἐξῆς: «Τῇ συλλειτουργοῦσῃ μου πνευματικῶς τῷ ἀγίῳ θυσιαστηρίῳ, κοινωνοῦσῃ μετὰ καρτερίας τῶν στερήσεων, παθημάτων τε καὶ θλίψεων οὐ μὴν δὲ καὶ εὐλογιῶν ἐν τῇ ἄρσει τοῦ σταυροῦ τῆς ἱερωσύνης καὶ ἀρμοσθείσῃ μοι παρὰ Κυρίου ὁμοζύγου καὶ συνεργῶ ἐν τῷ ἐνοριακῷ ἔργῳ πρεσβυτέρα Σοφία τὸ γένος Ἀγγέλου Καραμάνη κατὰ χρέος καὶ εἰς ἀναγνώρισιν τὸ παρὸν βιβλίον ἀνατίθεται».

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Georges E. Marnellos, *Saint Nicodème l'Hagiorite (1749-1809), Maître et pédagogue de la nation grecque et de l'église orthodoxe* (= Γεωργίου Ε. Μαρνέλλου, Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης [1749-1809], Διδάσκαλος καὶ Παιδαγωγὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ Γένους καὶ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας), Ἀνάλεκτα Βλατάδων 64, ἐκδ. Πατριαρχικοῦ Ἰδρύματος Πατερικῶν Μελετῶν, Θεσσαλονίκη 2002, σχ. 24X17, σσ. 1-390.

Με μεγάλη χαρά πήραμε στα χέρια μας την πολύ καλαισθητή αυτή έκδοση του ακτινοβόλου Πατριαρχικού Ίδρυματος Πατερικών Μελετών, που είναι ο ύπ' άρ. 64 τόμος στην διακρινομένη για την εξαιρετική ποιότητά της σειρά «'Ανάλεκτα Βλατάδων». Πρόκειται για την διδακτορική διατριβή του Αιδεσιμολογιωτάτου Πρωτοπρεσβυτέρου π. Γεωργίου Ε. Μαρνέλλου, Καθηγητοῦ Α' βαθμίδος Ἀνωτέρων Παιδαγωγικῶν Σχολῶν, Σχολάρχου τῆς Ἀνωτέρας Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς Κρήτης. Ἡ σὲ γαλλικὴ γλῶσσα γραμμένη διατριβὴ αὐτῆ, ἡ ὁποία ἐγκρίθηκε ἀπὸ τὸ πανεπιστημιακοῦ ἐπιπέδου Ἰνστιτούτο Ὁρθοδόξου Θεολογίας τοῦ Ἁγίου Σεργίου (Παρίσι) συνετέλεσεν, ὥστε ὁ πατὴρ Γεώργιος Μαρνέλλος, πὺν ἐργάσθηκε ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ Καθηγητοῦ κ. Olivier Clément καὶ μὲ τὴ συμπαράστασιν τῶν Καθηγητῶν Πρωτοπρεσβυτέρων π. Βόρη Μπομπρίνσκοϊ καὶ π. Ἀνδρέα Φυρίλλα, νὰ ἀνακηρυχθῆ Διδάκτωρ τῆς Ὁρθοδόξου Θεολογίας μὲ τὸν βαθμὸ Ἄριστα (avec mention très honorable). Ὡς πιστοποιεῖ ὁ διακεκριμένος Κοσμήτωρ τοῦ ὡς ἄνω Ἰνστιτούτου πατὴρ Boris Bobrinsky, ὁ Σύλλογος τῶν Καθηγητῶν τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος Ἰνστιτούτου, –τὸ ὁποῖον ὑπὸ τὶς εὐλογίαις τοῦ Σεπτοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως ἀκτινοβολεῖ καὶ κατὰ θαυμάσιον τρόπον προβάλλει τὴν Ὁρθόδοξην Ἐκκλησίαν καὶ Θεολογίαν–, ἐξετίμησε «αὐτὴ τὴ μεγάλη ἐργασία» (ce grand travail) τοῦ π. Γεωργίου Μαρνέλλου, «εἰδικώτερα τὶς ἐρευνές του στὶς βιβλιοθηκῆς καὶ στὰ Ἀρχεῖα τοῦ Ἁγίου Ὁρους, στὶς ἐλληνικῆς, γαλλικῆς καὶ ἄλλες βιβλιοθηκῆς. Πρόκειται γιὰ μίαν πρωτότυπην ἐργασίαν, ἱστορικὴν καὶ θεολογικὴν πολὺ ἐνδιαφέρουσα. Ὁ ὑποψήφιος Διδάκτωρ μπόρεσε νὰ ἐλέγξῃ (maîtriser) τὸ θέμα του, νὰ γνωρίσῃ τὴν ἐλληνικὴν καὶ ξένην βιβλιογραφίαν, ἀλλ' ἐπίσης ν' ἀποδείξῃ μίαν νέα προσέγγισιν (une approche nouvelle) καὶ νὰ ἐκφράσῃ προσωπικὴν κριτικὴν (critique personnelle), πὺν ἀφοροῦσε στὸ μελετηθὲν θέμα».

Ὁ σ., μετὰ τὸν Πρόλογον (σσ. 13-18), στὸν ὁποῖο ἀναφέρει ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι καθ' οἷονδήποτε τρόπον τὸν βοήθησαν καὶ συμπαραστάθηκαν στὴ συγγραφὴ τῆς διατριβῆς του, στὴν *Εἰσαγωγή* (σσ. 19-24) ἐπισημαίνει τοὺς κυρίους στόχους αὐτῆς. Ἀκολουθοῦν τρία μέρη:

Τὸ Α' μέρος (σσ. 25-168) περιλαμβάνει τέσσαρα κεφάλαια. Τὸ πρῶτο κεφάλαιον ἐντάσσει τὸν βίον τοῦ ἁγίου Νικοδήμου στὸ πνευματικὸ κλίμα τοῦ 17ου καὶ 18ου αἰῶνος καὶ μὲ εὐστοχῆ χρῆσιν τοῦ σχετικοῦ πηγαιῶν ὑλικοῦ διαφωτίζει τὴ σχέσηιν τοῦ μεγάλου αὐτοῦ καθοδηγητοῦ τοῦ ἐλληνικοῦ γένους μὲ τὸ γνωστὸν ἀναγεννητικὸ φιλοκαλικὸ κίνημα τῶν «κολλυβάδων». Τὸ δεύτερον κεφάλαιον προβάλλει τὸ θεολογικόν, ἐξηγητικόν, κανονικόν, ἀπολογητικόν καὶ ἀσκητικο-παιδαγωγικόν ἔργον αὐτοῦ. Τὸ τρίτον κεφάλαιον καθιστᾷ

γνωστά τὰ ἀγιολογικά, λειτουργικά καὶ ὕμνογραφικά ἔργα τοῦ ἁγίου Νικοδήμου, ὅπως καὶ μερικὲς ἀπὸ τὶς σπουδαιότερες ἐκ τῶν γνωστῶν ἐπιστολῶν του. Στὸ τέταρτο κεφάλαιο ὁ σ. παρουσιάζει σχετιζομένους πρὸς τὸν ἅγιον ἀνεκδότους κώδικες, τοὺς ὁποίους κατὰ τὴν ἔρευνά του ἀνεκάλυψε στὰ Ἀρχεῖα τῶν Ἱ. Μονῶν Βατοπαιδίου (Ἀγίου Ὁρους) καὶ Προυσοῦ.

Τὸ Β' μέρος (σσ. 169-264), τὸ ὁποῖο ἐστιάζεται στὴν προβολὴ τοῦ ἁγίου Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου ὡς κατέχοντος ἐξαίρετη θέσι ἀνάμεσα στοὺς Διδασκάλους τοῦ Γένους καὶ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἀφ' ἑνὸς στὸ πρῶτο κεφάλαιο παρουσιάζει τὸν ἐκλεκτὸν ἐκπρόσωπο τοῦ μοναχισμοῦ καὶ ἀσκητισμοῦ ὡς Παιδαγωγόν, Οἰκοδιδάσκαλον καὶ Διδάσκαλον τῶν συμμαθητῶν του, ὡς Διδάσκαλον τῆς Ἀθωνικῆς Πολιτείας, τοῦ Ἱ. Κλήρου καὶ τῶν ἐν κόσμῳ Χριστιανῶν· ἀφ' ἑτέρου στὸ δευτέρο κεφάλαιο ἐξαιρεῖ τὸ ρόλο, τὸν ὁποῖον ἔπαιξεν ὁ Παιδαγωγὸς αὐτὸς ὡς Πρόδρομος τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας μὲ τὸ ὄλο ἀφυπνιστικὸ συγγραφικὸ ἔργο του καὶ μὲ τὴν Κατήχησί του στοὺς Ἀρνησιθρήσκους καὶ στοὺς ὑποψήφιους Νεομάρτυρες· καὶ τρίτον σὲ νέο κεφάλαιο ἀναφέρεται στὴν Νικοδημικὴ Ἀνθρωπολογία σὲ συνάρτησι πρὸς τὰ ιδεώδη τῆς Ἑλληνικῆς Παιδείας καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Σχολείου, ὅπως καὶ στὴ συμβολὴ τοῦ Ἀγίου πρὸς θεωρητικὴ καὶ πρακτικὴ διεύρυνσι τῶν Ἐπιστημῶν τῆς Ἀγωγῆς μὲ ἀξιοποίησι τοῦ ὀρθοδόξου ἀσκητικοῦ φρονήματος ὡς μέσου γιὰ τὴν τελείωσι τοῦ ἀνθρώπου καὶ μὲ χρῆσι τῆς νοερᾶς καὶ τῆς λειτουργικῆς προσευχῆς ὡς μέσου καθάρσεως, φωτισμοῦ καὶ μορφώσεως τοῦ ἀνθρώπου.

Τὸ τελευταῖο Γ' Μέρος (σσ. 265-344) ἀποκαλύπτει τὴν ἐξαίρετη ἐρευνητικὴ ἱκανότητα τοῦ πατρὸς Γεωργίου Μαρινέλλου περὶ τὴν χρῆσι τῆς ἱστοριοφιλολογικῆς, ἱστοριοκριτικῆς καὶ ἱστοριογενετικῆς μεθόδου. Τὸ πρῶτο κεφάλαιο ἀναφέρεται στὸ γνωστὸ ζήτημα τῶν ἀντιπαραθέσεων ἐν σχέσει πρὸς τὴν πατρότητα δύο ἔργων τοῦ Νικοδήμου ὁμοτίτλων μὲ ρωμαιοκαθολικὰ κείμενα ἠθικοπνευματικοῦ περιεχομένου καὶ διδασκαλίας περὶ τῆς πνευματικῆς νίκης. Πρόκειται περὶ τῶν ἔργων, πού ὁμιλοῦν γιὰ τὸν «*Ἀόρατο Πόλεμο*» καὶ τὰ «*Γυμνάσματα Πνευματικά*».

— Ὁ πατὴρ Γεώργιος ἀποδεικνύει ὅτι οἱ τυχόν μορφολογικὲς καὶ εἰδολογικὲς ἐξαρτήσεις τῶν ἔργων αὐτῶν ἐκ ρωμαιοκαθολικῶν προτύπων δὲν αἴρουν τὸ καθ' ὕλην ὀρθόδοξον περιεχόμενον αὐτῶν. Ὁ πατὴρ Γεώργιος μὲ ἐξαντλητικὴν ἔρευνα τῶν πηγῶν ἀφ' ἑνὸς ἀποδεικνύει τὶς δαιμιλεῖς μελέτες τοῦ ἁγίου Νικοδήμου στὸ Ἅγιον Ὄρος, τὸ ὁποῖον ἐθεωρεῖτο ὡς «*ἡ μεγάλη Ἀκαδημία τοῦ Ὁρθοδόξου Μοναχισμοῦ, ἡ Ἀκρόπολις τῆς Ὁρθοδοξίας*» (la grande Akademie du monachisme orthodoxe, l'Acropole de l'Orthodoxie) (σ. 302), ἀφ' ἑτέρου ἐκφράζει τὴν ἄποψιν ὅτι ὁ «*Ἀόρατος Πόλεμος*» καὶ τὰ

«*Γυμνάσματα Πνευματικά*» «έγραψαν στο Ὅρος Ἄθως, με τὴν εὐλογία τοῦ ἁγίου Μακαρίου Νοταρᾶ, ἐπισκόπου τῆς Κορίνθου, καὶ ἴσως με αὐτὴν τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου Ε', ὁ ὁποῖος ζοῦσε ἐκεῖ ἐξόριστος» (...ont été... écrits au Mont-Athos, avec la benediction de saint Macaire Notaras, évêque de Corinth, et peut être avec celle du patriarche Grégoire V, qui y vivait exilé» (σ. 301). Ὁ ἀναγνώστης τῆς διατριβῆς τοῦ π. Μαρινέλλου ἐντυπωσιάζεται ἐκ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἀριθμῆσεως καὶ κατατάξεως ἀναριθμητῶν βιβλικῶν, πατερικῶν καὶ νεοπατερικῶν παραθεμάτων, ἐκ τῶν ὁποίων ἀποδεικνύεται τὸ ἀκραιφνῶς ὀρθόδοξο φρόνημα τοῦ ἁγίου Νικοδήμου. Ἄς προστεθῆ ὅτι κάθε τι ἐξωορθόδοξο δὲν εἶναι κατὰ σχέσιν αἰτίου καὶ αἰτιατοῦ καὶ ἀντορθόδοξο. Ἐπομένως, ὄχι μόνον οἱ μορφολογικὲς ἢ εἰδολογικὲς, ἀλλὰ καὶ μερικὲς ἐνδεχόμενες καθ' ὕλην ἠθικοπρακτικὲς ρωμαιοκαθολικὲς ἐπιδράσεις εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι συμβατὲς πρὸς τὸ γνήσιο ὀρθόδοξο φρόνημα, ἐφ' ὅσον εἶναι γνωστὲς οἱ μακροαῖωνες ἀνατολικὲς ὀρθόδοξες ἐπιδράσεις ἐπὶ τῆς ρωμαιοκαθολικῆς Δύσεως.

Τὸ δεύτερο κεφάλαιο τοῦ Γ' Μέρους, παρουσιάζοντας τόσον τὴν καθ' ὅλου ἀναζωπύρῃσι τοῦ πνευματικοῦ βίου στὴν Ἑλλάδα κατὰ τὸν 18ο καὶ 19ο αἰῶνα, ὅσον ἰδιαίτερος τὴν «*φιλοκαλικὴ καὶ πνευματικὴ ἀναγέννηση*», ὑποδεικνύει τὶς πνευματικὲς σχέσεις, πού εἶχαν μεταξύ τους τρεῖς ἐκκλησιαστικοὶ ἄνδρες, πού ὑπῆρξαν φωτιστὲς καὶ πρόδρομοι τῆς ἐλληνικῆς παλιγγενεσίας. Πρόκειται γιὰ τὸν Πατριάρχη Γρηγόριο Ε', γιὰ τὸν Μακάριο Νοταρᾶ καὶ τὸν Νικόδημο τὸν Ἄγιορειτῆ. Ἔτσι ἀναδεικνύονται περισσότερο οἱ πνευματικὲς συναρτήσεις τοῦ ἁγίου Νικοδήμου πρὸς τὸ ὀρθόδοξο πνευματικὸ περιβάλλον του, τὸ ὁποῖο προβάλλουν στὸ ἔργο τους οἱ Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης καὶ Ἀλέξανδρος Μωραϊτίδης.

Στὰ *Συμπεράσματα* (σσ. 345-354), ὁ σ., ἐπισημαίνοντας ὅτι ὁ ἅγιος Νικόδημος εἶναι Διδάσκαλος τοῦ Γένους, ἀποκρούει μερικὲς ἐναντίον αὐτοῦ αἰτιάσεις καὶ ἐξαίρει τὸν γνήσιο ὀρθόδοξο οἰκουμενικὸ προσανατολισμὸ του, ἔνεκα τοῦ ὁποίου εἶναι δυνατὸν ἀκόμη καὶ στοὺς αἰρετικούς ν' ἀνακαλύπτωμε «*des choses corrects, conformes aux saint canons*» (πράγματα ὀρθά, συμβατὰ στοὺς ἁγίους κανόνες) (σ. 346). Ὁ σ. συμπερασματικῶς καταλήγει ὡς ἑξῆς: «*Ἡ συστηματικὴ μελέτη τοῦ δημοσιευμένου καὶ ἀνεκδότου ἔργου του, ὅπως καὶ ὄλων τῶν ἐπιστολῶν του, τὶς ὁποῖες ἀπῆλθον σὲ διαφόρους ἐκκλησιαστικούς ἄνδρες τῆς ἐποχῆς του, εἶναι ἀναγκαῖα κατ' ἐξοχὴν σημεῖρα, διότι ἡ διδασκαλία του δύναται ν' ἀνοίξῃ καινούριον δρόμον καὶ νέες προοπτικὲς στὸν διανοητικὸ καὶ πνευματικὸ κόσμον, νὰ τοῦ δώσῃ μία διέξοδο, νὰ βοηθήσῃ τὸν σύγχρονον ἄνθρωπον ν' ἀνακαλύψῃ τὸν λόγον τῆς ὑπάρξεώς του καὶ νὰ τελειωθεῖ*» (σ. 354).

Ὁ χρυσόδετος τόμος τῆς Διατριβῆς τοῦ πατρὸς Γεωργίου Μαρνέλλου περιέχει στὸ τέλος ἅφ' ἑνὸς πλουσιωτάτη Γενικῆ Βιβλιογραφία με παράθεσι τῶν τίτλων τῶν ἔργων τοῦ ἁγίου Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου καὶ ἐκτενοῦς καταλόγου τῶν ἑλληνικῶν καὶ ξένων βοηθημάτων καὶ ἅφ' ἑτέρου Πίνακα κυρίων ὀνομάτων (σσ. 355-390).

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων καθίσταται προφανῆς ἡ ἐπιστημονικὴ ἀξία τοῦ ὑψηλῆς ποιτικῆς στάθμης ἐρευνητικοῦ ἔργου τοῦ πατρὸς Γεωργίου Μαρνέλλου, τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖ σπουδαιότατη συμβολὴ τόσον στὴν ἱστορία τῆς πνευματικῆς ζωῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ τοῦ 18ου καὶ 19ου αἰῶνος καὶ δὴ τοῦ ἀκτινοβολοῦντος σὲ ὅλη τὴν Ὁρθοδοξία ἀγιορειτικοῦ Μοναχισμοῦ, ὅσον καὶ σὲ πολλοὺς κλάδους τῆς καθ' ὅλου καὶ δὴ τῆς Πρακτικῆς Θεολογίας. Μαρτυρίαν περὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ μόχθου τοῦ σ. δίδει καὶ τὸ πλῆθος τῶν –συχνὰ ἐκτενῶν– ὑποσημειώσεων, οἱ ὁποῖες ἀποδεικνύουν τὴν εἰς βάθος ἐνημέρωσιν αὐτοῦ κατὰ τὴν προσέγγισι τοῦ ἔργου τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ἁγίου Ἀγιορείτου. Ἡ Διατριβὴ τοῦ διακεκριμένου Σχολάρχου τῆς Ἀνωτέρας Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς Κρήτης δὲν περιορίζεται στὸ νὰ παρουσιάσῃ κατὰ νέον ἐπιστημονικὸ συστηματικὸ τρόπο τίς ὑπάρχουσες γνώσεις καὶ τοὺς ὑφισταμένους προβληματισμοὺς στὰ πλαίσια τῆς διερευνήσεως τῆς προσωπικότητος καὶ τοῦ ἔργου τοῦ ἁγίου Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου, ἀλλ' ἀνοίγει στὴν σχετικὴ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα νέες προοπτικὲς με προβολὴ ἀνεκδότου ὑλικοῦ καὶ με πρωτότυπες προσεγγίσεις αὐτοῦ. Γι' αὐτὸ ἡ Α.Θ.Π. ὁ Σεπτὸς Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης κ. Βαρθολομαῖος καὶ οἱ Πανοσιολογιώτατοι Πρωτεπιστάτες καὶ Ἐπιστάτες τῆς Ἱ. Κοινότητος τοῦ Ἁγίου Ὄρους Ἀθῶ με εὐχαιτικὰ Γράμματα συνεχάρησαν τὸν Αἰδεσιμολογιώτατο συγγραφέα γιὰ τὸ ἔργο του καὶ γιὰ τὴν ἐπαξία ἀνακηρύξι αὐτοῦ σὲ Διδάκτορα τῆς Θεολογίας. Προσθέτομε κι ἐμεῖς τὴν ἰδική μας ἔκφρασι συγχαρητηρίων ὄχι μόνον γιὰ ὅσα ἐπισημάναμε πιὸ πάνω, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ γεγονός ὅτι ὁ πατὴρ Γεώργιος Μαρνέλλος ὑπερένικησε τὰ ἐπιπροσθούντα στὸ ἔργο του ἐμπόδια, πού προέρχονταν ἐκ τῶν ὑποχρεώσεων καὶ τῆς εὐθύνης του τόσον γιὰ τὸ ἀπαιτητικὸ ἔργο τῆς Ἀνωτέρας Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς Κρήτης, ὅσον καὶ γιὰ τὴν ἐκλεκτὴ πολυμελῆ οἰκογένειά του, τῆς ὁποίας τὰ μέλη, δηλ. ἡ πρεσβυτέρα Μαρία καὶ οἱ τέσσαρες υἱοὶ τοὺς Ἐμμανουήλ, Νεκτάριος, Σέργιος καὶ Ἀθανάσιος, με τὴν ὑπομονὴ καὶ τὴ στήριξι τοὺς συμπαραστάθηκαν στὴ νικηφόρα προσπάθειά του καὶ βοήθησαν στὸ νὰ προστεθῇ στὶς τάξεις τῶν Ἑλλήνων Πρωτοπρεσβυτέρων ἀκόμη ἓνας Διδάκτωρ τῆς Θεολογίας. Δικαίως ὁ σ. ἀφιερώνει σ' αὐτοὺς τὴν γαλλικὴ ἔκδοσι τῆς ἐπὶ διδακτορίᾳ Διατριβῆς του.

Ἄς προσθέσωμεν ὅτι ἡ ἀνωτέρω παρουσιασθεῖσα Διατριβὴ θὰ ἦταν

πολύ χρήσιμο να μεταφρασθῆ ἐκ τῆς γαλλικῆς στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα πρὸς χάριν τῶν Ἑλλήνων, οἱ ὁποῖοι πρὸς τὸ παρὸν λαμβάνουν κάποια γνώσι αὐτῆς ἀπὸ ἓνα καλλιτεχνικώτατο 16σέλιδο ἐγχρωμο φυλλάδιο, τὸ ὁποῖο ἐκδόθηκε στὸν ἅγιο Νικόλαο Κρήτης ἀπὸ τὸ «Κέντρο Μελέτης» τοῦ Ὁρθοδόξου Πολιτισμοῦ (Κ.Μ.Ο.Π.). Τὸ Κέντρο αὐτό, τὸ ὁποῖο ἐμψυχώνεται ἀπὸ τὸν π. Γεώργιο Μαρνέλλο, διακρίνεται γιὰ τὴν ὅλη ἀκτινοβόλο προσφορά του καὶ τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοσι τῆς λαμπρᾶς περιοδικῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐκδόσεως ὑπὸ τὸν τίτλο «*Υἰδωρ ἐκ Πέτρας*».

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Κων. Ἰ. Μανίκα, *Σχέσεις Ὁρθοδοξίας καὶ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ στὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴν διάρκεια τῆς Ἐπαναστάσεως*, Ἀθήνα 2002.

Τὸ θέμα ποῖαν στάσιν ἐτήρησαν οἱ ρωμαιοκαθολικὲς κοινότητες τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Μεγάλης Ἐπαναστάσεως ποὺ ὀδήγησε στὴν δημιουργία τοῦ ἑλληνικοῦ Κράτους εἶναι ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέρον καὶ αἰσθάνομαι τὴν ἀνάγκην νὰ συγχαρῶ τὸν κ. Μανίκα διότι ἐπέλεξε τὸ θέμα αὐτὸ ὡς ἀντικείμενον τῆς διατριβῆς του, ἓνα θέμα ὃ χειρισμὸς τοῦ ὁποῖου ἀπαιτεῖ ὄχι μόνον κοπιώδη ἐρευνητικὴν προσπάθεια, ἀλλὰ ἐπὶ πλεόν τόλμην καὶ ἀνεξαρτησίαν κρίσεως. Πέραν αὐτῶν τὸ συγκεκριμένο θέμα ἐνδιαφέρει ὄχι μόνον τὸν ἱστορικὸν καὶ τὸν ἀσχολούμενον μὲ τὸ δημόσιον δίκαιον, ἀφοῦ ἓνα σημαντικό κεφάλαιον τοῦ δημοσίου δικαίου ἀναφέρεται στὶς σχέσεις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας καὶ κατὰ συνεκδοχὴν, εἰς τὸ ἀτομικὸν δικαίωμα τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας, δηλαδή εἰς ζητήματα τὰ ὁποῖα ἦσαν πάντοτε εἰς τὸ κέντρον τῶν συζητήσεων τῶν σχετικῶν μὲ τὴν θέσιν τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ἐν Ἑλλάδι.

Τὸ ἰδιαίτερον αὐτὸ ἐνδιαφέρον τῆς διατριβῆς τοῦ κ. Μανίκα προκύπτει καὶ ἀπὸ τὴν Εἰσαγωγὴν τοῦ βιβλίου (σ. 23-57), ὅπου θίγεται ἡ «*νέα προβληματικὴ γιὰ τὶς σχέσεις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας*» κατὰ τὴν περίοδον τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ ἡ θεσμοθέτηση τῆς ἀρχῆς τῆς «*θρησκευτικῆς ἐλευθερίας*».

Εἰς τὸ Μέρος Α' τοῦ βιβλίου περιγράφεται ἡ στάσις τοῦ ἐπαναστατημένου τμήματος τοῦ λαοῦ τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου ἐναντι τῶν ρωμαιοκαθολικῶν τοῦ Αἰγαίου καὶ τοῦ Παπικοῦ Θρόνου (κεφάλαιον πρῶτον, σελ. 79-137), ὅπως οἱ ἐκκλήσεις γιὰ συμμετοχὴ εἰς τὴν ἐπανάστασι καὶ οἱ προσπάθειες προσεγγίσεως τοῦ Πάπα, ὅπως ἡ ἀποστολὴ «*ἰκετῶν*» στὸ Συνέδριον

της Βερούας, τὸ αἷτημα πρὸς τὸν Πάπα νὰ μεσολαβήσει ὑπὲρ τῆς Ἐπαναστάσεως, ἢ ἀποστολὴ τοῦ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανοῦ καὶ τοῦ Γεωργίου Μαυρομιχάλη εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Ρώμης κλπ. (σελ. 174-259).

Ἔολα τὰ τμήματα τῶν δύο αὐτῶν κεφαλαίων ἀποτελοῦν πρόκληση γιὰ τὸν ἀναγνώστη νὰ τὰ μελετήσῃ.

Τὸ Μέρος Β' τῆς διατριβῆς περιέχει δύο Κεφάλαια. Τὸ Κεφάλαιον Πρῶτο (σελ. 253-324) εἶναι ὄχι ἀπλῶς ἐνδιαφέρον ἀλλὰ συγκλονιστικὸ, διότι εἰς αὐτὸ περιγράφεται ἡ ἔναντι τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως στάση τῶν ρωμαιοκαθολικῶν τῆς νήσου Σύρας καὶ τῶν ἄλλων νησιῶν τοῦ Αἰγαίου ὡς πρὸς τοὺς ὁποίους ὁ συγγραφεὺς διαπιστώνει (σελ. 261, ὑποσ. 381) «παντελὴ ἀπουσία ἐθνικῶν ἀπελευθερωτικῶν ὄραματισμῶν». Ἀναφέρει ἐπίσης ὁ συγγραφεὺς ἐκδηλώσεις αἰσθημάτων φιλοτουρκισμοῦ τῶν ρωμαιοκαθολικῶν καὶ ἐνέργειες ἐχθρικές πρὸς τὴν ἐπανάσταση, ἀπὸ τίς ὁποῖες καταδεικνύεται, ὅπως λέγει, «ἡ περιφρόνηση καὶ ἡ ἀποστροφή μὲ τὴν ὁποῖαν ἀντιμετώπιζαν γενικὰ τὴν Ἐπανάσταση καὶ τοὺς ἀγωνιζόμενους γιὰ τὴν ἐλευθερία τοὺς ὀρθόδοξους συμπατριῶτες τοὺς» καὶ ὅτι «κυριαρχοῦνταν ἀπὸ τὴν ἔντονη ἐπιθυμία τῆς ἀποτυχίας τῆς Ἐπαναστάσεως, γιὰ τὴν ὁποῖαν καὶ δὲν ἔχαναν εὐκαιρία νὰ ἐργάζονται μὲ ζῆλο ὅποτε αὐτὴ τοὺς παρουσιαζόταν» (σελ. 324-325).

Εἰς τὸ Κεφάλαιον Δεύτερον ὁ συγγραφεὺς διαπραγματεύεται τὸ ζήτημα τῆς γαλλικῆς προστασίας τῶν ρωμαιοκαθολικῶν καὶ τῆς αὐτονομιστικῆς πολιτικῆς τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ κοινοτικῶν ἀρχῶν τῶν ρωμαιοκαθολικῶν (σελ. 340-423).

Μὲ τὴν μελέτη τοῦ Κεφαλαίου τούτου ὁ ἀναγνώστης πληροφορεῖται ὅτι οἱ ρωμαιοκαθολικὲς κοινότητες τοῦ Αἰγαίου ἠρνοῦντο πεισματικὰ νὰ πληρῶσουν, ὅπως ὅλοι οἱ ἐπαναστατημένοι Ἕλληνες τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου, τοὺς φόρους τοὺς στὴν ἑλληνικὴ Κυβέρνηση καί, ὅπως γράφει ὁ συγγραφεὺς, ἡ ἄρνησή τους αὐτὴ δὲν ὀφείλετο εἰς οἰκονομικοὺς λόγους ἀλλὰ εἰς τὴν πρόθεσή τους: α) νὰ κατοχυρώσουν κατ' ἀρχὴν, μὲ κάθε τρόπον, τὴν πλήρη ἀποχὴ τους ἀπὸ ὁποιαδήποτε ἐπαναστατικὴ ἐνέργεια, ἐξασφαλίζοντας ἔτσι ἓνα ἀξιόπιστο «τεκμήριο» καὶ μιὰ ἐμπρακτὴ «ἀπόδειξη» τῆς παραμονῆς τους στὸ καθεστῶς ὑποταγῆς στὴν τουρκικὴ κυριαρχία σὲ περιπτώση ἀποτυχίας τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ β) νὰ διατηρήσουν ἀνέπαφη τὴν πολιτικὴ καὶ διοικητικὴ αὐτοτέλειά τους ἔναντι τῆς ἐκ τῆς Ἐπαναστάσεως προελθούσης ἑλληνικῆς Πολιτείας.

Αὐτὰ καὶ ἄλλα λίαν ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα περιέχονται εἰς τὴν διατριβὴν τοῦ κ. Μανίκα, ὁ ὁποῖος τὰ συνεκέντρωσε μὲ πολὺ κόπο καὶ διατύπωσε τίς ἀπόψεις του «χωρὶς φόβο καὶ πάθος», δηλαδὴ μὲ ἀνεξαρτησία κρι-

σεως, ή όποία προσδίδει ένα ιδιαίτερον τίτλον εις την έργασίαν του αὐτήν πού στηρίζεται σέ πλούσια βιβλιογραφία και την όποίαν πρέπει όχι νά διαβάσουν άπλώς, αλλά νά μελετήσουν πολλές κατηγορίες επιστημόνων.

Θά εἶχα όμως, και πρέπει νά τό πῶ γιά νά διατηρήσω και ἐγώ την ἀντικειμενικότητα τῆς κρίσης μου, μίαν ἀντίρρηση ὡς πρὸς τόν τίτλον τῆς διατριβῆς. Θά προτιμοῦσα γιά εὐνόητους λόγους οὐσίας ὁ τίτλος νά ἦταν: «Στάση τῶν ρωμαιοκαθολικῶν κοινοτήτων τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου κατά την διάρκειαν τῆς Ἐπαναστάσεως» και ὄχι «Σχέσεις Ὁρθοδοξίας και Ρωμαιοκαθολικισμοῦ», οὕτως ὥστε νά μὴ μετατοπίζεται τό θέμα εις διαφοροετικὴν βάση, αλλά νά ἐντοπίζεται στίς συγκεκριμένες κοινότητες, οἱ όποίες, ἂν και ἔχουν αὐτό τό παρελθόν τό όποιο τόσο χαρακτηριστικά περιγράφει στην ἐργασία του ὁ κ. Μανίκας, ἂν και ἀπολαύουν στην Ἑλλάδα πλήρους θρησκευτικῆς ἐλευθερίας, ἐν τούτοις δὲν ἀφήνουν εὐκαιρία νά διατυπώνουν ἀβάσιμα παράπονα κατά τῶν διαδοχικῶν ἑλληνικῶν Κυβερνήσεων ὅτι δῆθεν τούς παραβιάζουν την θρησκευτικὴ τους ἐλευθερία.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΜΑΡΙΝΟΣ

Φλορίν Μαρινέσκου, *Ρουμανικά ἔγγραφα τοῦ Ἁγίου Ὁρους*. Ἀρχεῖο ἱερᾶς μονῆς τοῦ Κουτλουμουσίου (Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν 67), ἐκδόσεις Ἱερᾶς Μονῆς Κουτλουμουσίου, Ἁγιον Ὄρος 1998, σσ. I-X +178.

Εἶναι γνωστὴ ἡ προσφορά τοῦ Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν στή μελέτη τῶν ἀρχείων τῶν ἀγιορειτικῶν μονῶν και ἡ συμβολὴ τοῦ Φλορίν Μαρινέσκου στόν τομέα παρουσιάσεως τῶν ρουμανικῶν ἐγγράφων, πού φιλοξενοῦνται σέ βιβλιοθῆκες τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Στόν παρόντα τόμο σειρᾶ ἔχει ἡ μονὴ Κουτλουμουσίου, ἡ όποία γιά μεγάλο χρονικό διάστημα συνδέθηκε στενά μὲ τίς λεγόμενες ρουμανικὲς χῶρες και δέχθηκε πολυποίκιλες εὐεργασίες και βοήθειες ἀπό ρουμάνους ἡγεμόνες και ἄρχοντες.

Οἱ σχέσεις μ. Κουτλουμουσίου - ρουμανικῶν χωρῶν καθὼς και ἡ βοήθεια τῶν ρουμάνων ἡγεμόνων πρὸς αὐτήν φωτίζονται στην Εἰσαγωγή (σσ. 1-20). Ἐκεῖ πληροφορεῖται ὁ ἀναγνώστης γιά τίς βοήθειες στόν οἰκοδομικό τομέα, γιά τίς κατά καιροὺς χρηματικὲς ἐνισχύσεις, γιά την παραχώρηση τοῦ μετοχίου Κλοκοτσιὸβ στή μονή, γιά τίς δωρεὲς χωριῶν (πάνω ἀπό 15), ποδῶν, χειρογράφων και ἐντύπων και τῆ δημιουργία δύο ρουμανικῶν κελιῶν στην περιοχή τῆς μονῆς στό Ἁγιο Ὄρος. Μετά τῆ συντομότητα

περιγραφή του αρχείου (σ. 29) και τις Βραχυγραφίες (σ. 30) ακολουθούν περιλήψεις 136 έγγραφων του αρχείου. Η περίληψη κάθε έγγραφου συνοδεύεται από το χρόνο συντάξεως, τη γλώσσα (ρουμανικά, σλαβονικά, ελληνικά, ρωσικά, λατινικά, γαλλικά), την ύλη (περγαμηνή, χαρτί), τις διαστάσεις και άλλα στοιχεία του έγγραφου (μελάνι, σφραγίδες, υπογραφές, κατάσταση, διάκοσμος), βιβλιογραφικές πληροφορίες για την έκδοση ή μη του έγγραφου και τις πιθανές μεταφράσεις του. Η παρουσίαση του αρχείου πλαισιώνεται από 17 ολοσέλιδες εικόνες (σσ. 21-28 και 91-100) που σχετίζονται με τις δωρεές των ρουμάνων ήγεμόνων προς τη μονή και με τα παρουσιαζόμενα έγγραφα. Οι περιλήψεις των έγγραφων είναι δυνατόν να καταστούν ευχερές αντικείμενο της έρευνας με τη βοήθεια των εύρετηρίων κυρίων ονομάτων (σσ. 101-116) και τόπων (σσ. 117-121), που είναι συντομότερη εγκυκλοπαίδεια για τα πρόσωπα και τους τόπους. Για τους έρευνητές παρατίθεται Πίνακας αντιστοιχιών μεταξύ του αριθμού του αρχείου και του αύξοντα αριθμού του τόμου (σσ. 123-124).

Έν είδει παραρτήματος ο συνάδελφος Μαρινέσκου μάς προσφέρει νεοελληνική μετάφραση των 26 πρώτων έγγραφων του αρχείου (σσ. 125-175).

Αναμφίβολα ή προσφορά του κ. Μαρινέσκου στην έπιστήμη είναι ανεκτίμητη, γιατί οι εύρεις περιλήψεις των έγγραφων, τα εύρετήρια και ή νεοελληνική μετάφραση έγγραφων δέν άποτελούν μόνο άφετηρία για έρευνα, αλλά και πρωτότυπο άυταρκες πηγαίο ύλικό. Γι' αυτό και του είμαστε ευγνώμονες για τους όρίζοντες που μάς άνοίγει.

Στό σημείο αυτό επιθυμώ νά κάνω ένα σχόλιο σχετικά με τις μεταφράσεις κειμένων στη νεοελληνική, κυρίως από τη σλαβονική. Χρειάζεται μεγάλη προσοχή και πολύ μόχθο για την άκριβή άπόδοσή τους, διότι πρέπει πάντοτε ν' άναζητούνται οι κατάλληλες λέξεις και ή άκριβής όρολογία. Τουτό ισχύει τόσο για τη μετάφραση των έπιγραφών των δύο ποδεών (σσ. 24-25 και 18) που δέν είναι άκριβής και πλήρης, όσο και για τη μετάφραση των έγγραφων του παραρτήματος, στα όποια σέ ώρισμένες περιπτώσεις ή έπιλογή των ελληνικών λέξεων δέν είναι ή ένδεδειγμένη. Η παρατήρηση αυτή δέν μειώνει την άξία της συμβολής του κ. Μαρινέσκου στην έρευνα, άφου ούσιαστικά τό πρόβλημα έστιάζεται στη γλώσσα και όχι στα πληροφοριακά στοιχεία που μάς παρέχουν τά κείμενα.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Β. ΓΟΝΗΣ

Ίερά Μητρόπολις Μυτιλήνης, Ό νεομάρτυς Θεόδωρος ό Βυζάντιος

πολιούχος Μυτιλήνης. Πρακτικά Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου (17-19 Φεβρουαρίου 1998) - Κείμενα, Μυτιλήνη 2000, σσ. 564.

Τὸ 1998 συμπληρώθηκαν 200 ἔτη ἀπὸ τὴν ἀνακομιδὴ τῶν λειψάνων τοῦ νεομάρτυρος ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Βυζαντίου καὶ γι' αὐτὸ ὁργανώθηκε στὴ Μυτιλήνη κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος Ἐπιστημονικὸ Συνέδριο, ἀφιερωμένο στὸν Ἅγιο. Τοὺς καρπούς τοῦ συνεδρίου αὐτοῦ, ἦτοι τὶς εἰσηγήσεις τῶν: Ἰ. Μ. Φουντούλη (2), Ἄθ. Ε. Καραθανάση, Στρ. Ἰ. Ἀναγνώστου, π. Γ. Δ. Μεταλληνοῦ, Κ. Γ. Πιτσάκη, Δ. Ζ. Σοφιανοῦ, Π. Ἰ. Σκαλτσῆ, Δ. Β. Γόνη, Θ. Ξ. Γιάγκου καὶ Γ. Μ. Βελένη φιλοξενεῖ τὸ πρῶτο μέρος τοῦ τόμου (σσ. 31-298). Οἱ εἰσηγήσεις αὐτὲς δὲν φωτίζουν μόνο πτυχὲς τῆς καταγωγῆς, τοῦ βίου, τοῦ μαρτυρίου καὶ τῆς τιμῆς τοῦ μάρτυρα, ἀλλὰ καὶ τοὺς τρόπους καταγωγῆς καὶ μαρτυρίου του (Κωνσταντινούπολη, Μυτιλήνη), τὴν ἐθνικὴ καὶ θρησκευτικὴ σημασία τῶν Νεομαρτύρων, νομικὰ ζητήματα ποὺ σχετίζονται μὲ τὸ βίο καὶ τὴν ἄθλησή τους, τοὺς ἐξισλαμισμούς, τὸ φαινόμενο τοῦ Κρυπτοχριστιανισμοῦ κ.ἄ.

Σημαντικὸ εἶναι καὶ τὸ δεῦτερο μέρος τοῦ τόμου (σσ. 299-562), στὸ ὁποῖο τέσσερες ἀπὸ τοὺς ἀνωτέρω εἰσηγητὲς ἀποτόλμησαν νὰ ἐκδώσουν τὰ ἀγιολογικά, ὑμνολογικά καὶ ἄλλα κείμενα ποὺ εἶναι ἀφιερωμένα στὸν ἅγιο Θεόδωρο ἢ σχετίζονται μ' αὐτόν. Συγκεκριμένα, ἐκδίδονται τὰ ἑξῆς κείμενα: 1. *Τὸ Μαρτύριον τοῦ νεομάρτυρος Θεοδώρου τοῦ Βυζαντίου* (ἀπὸ τὸν Θ. Ξ. Γιάγκου, σσ. 301-352). 2. *Ἀρσενίου Γρηγοριάτου, Λόγος Ἐγκωμιστικὸς εἰς τὸν ἔνδοξον καὶ νέον μεγαλομάρτυρα τοῦ Χριστοῦ Θεόδωρον, τὸν καὶ Βυζαντιαῖον καλούμενον* (ἀπὸ τὸν Δ. Β. Γόνη, σσ. 353-388). 3. *Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου νεομάρτυρος Θεοδώρου τοῦ Βυζαντιέως* (ἀπὸ τὸν Π. Ἰ. Σκαλτσῆ, σσ. 389-442). 4. *Ἀκολουθία εἰς τὴν ἀνακομιδὴν τοῦ λειψάνου τοῦ ἁγίου νεομάρτυρος Θεοδώρου τοῦ Βυζαντίου* (ἀπὸ τὸν Ἰ. Μ. Φουντούλη, σσ. 443-472). 5. *Τρεῖς Παρακλητικοὶ Κανόνες εἰς τὸν νεομάρτυρα Θεόδωρον τὸν Βυζαντινὸν* (ἀπὸ τὸν Θ. Ξ. Γιάγκου, σσ. 473-522). 6. *Ἀωνύμου, Κανὼν Παρακλητικὸς καὶ κατανυκτικὸς, συνηνωμένος εἰς τὸν μέγαν ἐν ἱεράρχαις Νικόλαον καὶ εἰς τὸν ἔνδοξον τοῦ Χριστοῦ νέον μεγαλομάρτυρα Θεόδωρον τὸν καὶ Βυζαντιαῖον* (ἀπὸ τὸν Δ. Β. Γόνη, σσ. 523-548). 7. *Οἱ ἐπιστολὲς τοῦ ἁγίου Μακαρίου Νοταρᾶ πρὸς τὴν οἰκογένεια τοῦ νεομάρτυρος Θεοδώρου Βυζαντίου* (ἀπὸ τὸν Θ. Ξ. Γιάγκου, σσ. 549-562). Σημειωτέον ὅτι ὅλα τὰ ἐκδεδωμένα κείμενα συνοδεύονται μὲ εἰσαγωγὲς ποὺ ἐνημερώνουν σχετικὰ τὸν ἀναγνώστη καὶ δίνουν ἀπαντήσεις σὲ ἀνοιχτὰ ἐρωτήματα καὶ προβλήματα τῆς ἔρευνας.

Ὁ παρῶν τόμος ἀποτελεῖ μοναδικότητα στὸ εἶδος του, κυρίως γιὰτι

συγκεντρώνει στις σελίδες του όχι μόνο προσωπογραφικά στοιχεία για τὸ νεομάρτυρα, ἀλλὰ καὶ ὅλα τὰ κείμενα, τὰ ὁποῖα ἡ ἐκκλησιαστικὴ εὐλάβεια συνέταξε πρὸς τιμὴν τοῦ ἁγίου Θεοδώρου. Ἡ ἔκδοση θὰ ἦταν ἄριστη, ἂν ἀπουσίαζαν κάποιες ἐπαναλήψεις στὶς ἐπὶ μέρους ἐργασίες (ἀναπόφευκτες ἐπαναλήψεις σὲ κάποιες περιπτώσεις), καὶ ἂν στὸ τέλος τοῦ τόμου ὑπῆρχε ἓνα εὐρετήριο ὀνομάτων καὶ πραγμάτων ποῦ θὰ καθιστοῦσε τὸ πολυσέλιδο καὶ πλουσιότατο περιεχόμενό του εὐχρηστο στοὺς ἐρευνητές. Οἱ διαπιστώσεις αὐτὲς δὲν μειώνουν τὴν ἀξία τοῦ ἔργου. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν πρέπει νὰ λείπει ἀπὸ καμιά βιβλιοθήκη τῶν φιλομαρτύρων ἀναγνωστῶν καὶ τῶν εἰδικῶν μελετητῶν. Προσωπικὰ θὰ ἤθελα νὰ συγχαρῶ τοὺς τρεῖς συντελεστὲς τῆς ἐκδόσεως τοῦ ἀξιόλογου αὐτοῦ τόμου: τὸ μητροπολίτη Μυτιλήνης κ. Ἰάκωβο (ὄργανωτὴ τοῦ Συνεδρίου), τὴν ἠγουμένη τῆς ἱ. μονῆς Ἀγίου Ραφαὴλ Θέρμης Εὐγενία μοναχὴ (χορηγὸ) καὶ τὸν Καθηγητὴ Πανεπιστημίου Θεόδωρο Γιάγκου (ἐπιμελητὴ τῆς ἐκδόσεως). Θὰ ἦταν παράλειψη, ἂν δὲν μνημόνευα στὸ σημεῖο αὐτὸ τὸν ὁμότιμο Καθηγητὴ Ἰωάννη Φουντούλη ποῦ εἶχε τὴν εὐθύνη τῆς διοργανώσεως καὶ τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συνεδρίου.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Β. ΓΟΝΗΣ

Σωτ. Ν. Καδᾶς, *Τὰ σημειώματα τῶν χειρογράφων τῆς ἱερᾶς μεγίστης μονῆς Βατοπαιδίου*, Ἔγιον Ὅρος 2000, σσ. α'-μδ' + 1 - 396 + πίνακες 20.

Ὁ συνάδελφος Σωτ. Μ. Καδᾶς στὶς μέχρι τώρα συλλογὲς σημειωμάτων χειρογράφων ἀπὸ τὸ Ἔγιον Ὅρος (Ξηροποτάμου, Ξενοφῶντος, Σίμωνος Πέτρας, Ζωγράφου, Διονυσίου) προσθέτει καὶ τὴ συλλογὴ σημειωμάτων τῶν χειρογράφων τῆς μονῆς Βατοπαιδίου.

Ἡ δομὴ τῆς παρουσιάσεως τῶν σημειωμάτων δὲν διαφέρει ἀπὸ τὴ δομὴ τῶν προγενεστέρων ἐκδόσεών του. Στὴν Εἰσαγωγὴ μᾶς προσφέρει ὅλα τὰ ἀπαραίτητα πληροφοριακὰ στοιχεῖα γιὰ τὴ χειρόγραφη συλλογὴ τῆς μ. Βατοπαιδίου, γιὰ τὸ περιεχόμενο τῶν σημειωμάτων: ὡς πρὸς τὰ χειρόγραφα (βιβλιογράφοι, κάτοχοι, ἀφιερωτές, δανεισμοὶ χειρογράφων, διάφορα), τὴ μονή, οἰκονομικὲς συναλλαγές, ὀνόματα μοναστηριῶν καὶ ἄλλα τοπωνύμια, πολιτικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία, φυσικὰ φαινόμενα καὶ καταστροφές, ἠθικοδιδασκικά, ἄλλες εἰδήσεις, καὶ τέλος γιὰ τὴ μέθοδο ποῦ ἀκολούθησε ὁ ἐπιμελητὴς στὴν ἔκδοσή του (σσ. ιζ'-μγ'). Ἀκολουθεῖ ἡ παρουσίαση τῶν ἐλληνικῶν σημειωμάτων τῶν κωδίκων καὶ εἰληταρίων (περίπου 4.000 σημειώματα), τὰ ὁποῖα πλαισιώνονται μὲ τίς ἀπαραίτητες

διευκρινιστικές σημειώσεις (συνολικά 610) (σσ. 1-310). Καί ἡ παρουσίαση κλείνει μὲ χρονολογίες σημειωμάτων (σσ. 311-319), Συντομογραφίες εὐρετηρίου (σ. 320), Εὐρετήριο [ὀνομάτων, πραγμάτων, ὄρων] (σσ. 321-396) καὶ Πίνακες 20 (μὲ φωτογραφίες σημειωμάτων).

Ἐνώπιόν μας ἔχουμε ἕναν ἀνεξάντλητο θησαυρὸ ποικίλων πληροφοριῶν, τίς ὁποῖες μποροῦμε νὰ ἐκμεταλλευθοῦμε μὲ τὴ βοήθεια τοῦ ἐκτενέστατου Εὐρετηρίου. Τὸ ὅλο ἔργο εἶναι καρπὸς πολλῶν κόπων καὶ μόχθων τοῦ ἐξαιρετοῦ συναδέλφου. Μόνο οἱ εἰδικοί ἐρευνητὲς γνωρίζουν τί σημαίνει νὰ ξεφυλλίσεις 2.110 χειρόγραφα, νὰ καταγράφεις 4.000 σημειώματα μὲ τίς ἀνορθογραφίες τους (πολλὲς φορὲς κακογραμμένα καὶ δυσανάγνωστα), νὰ ἀποκρυπτογραφήσεις ποικίλα συμπλήματα, συντομογραφίες, μονοκονδυλιές κ.ἄ. καὶ νὰ διατηρεῖς καὶ τίς ἐπιφυλάξεις σου, ἂν τὰ διάβασες καὶ τὰ ἀπέδωσες ὡς ἔχουν!!! (σ. μβ').

Ἐπειδὴ ἔχω ἀσχοληθεῖ μὲ χειρόγραφα τῆς μ. Βατοπαιδίου, θ' ἀποτολήσω νὰ κάνω κάποιες παρατηρήσεις σὲ δύο λήμματα τοῦ Εὐρετηρίου. Στὸ λῆμμα Ἅγιος Θεόδωρος ὁ ἅγιος μεγαλομάρτυς Θεόδωρος ὁ νέος τῆς σελίδας 150 ταυτίζεται καὶ μὲ τὸν Θεόδωρο τῆς σ. 152 καὶ μὲ τὸν Βυζάντιο καὶ Βυζαντιέα τῶν σσ. 147, 188, 189. Πρόκειται γιὰ τὸν Νεομάρτυρα Θεόδωρο τὸν Βυζάντιο († 1795), γιὰ τὸν ὁποῖο βλ. τὸν τόμο Ὁ Νεομάρτυς Θεόδωρος ὁ Βυζάντιος πολιοῦχος Μυτιλήνης. Πρακτικὰ ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου (17-19 Φεβρουαρίου 1998) – Κείμενα, Μυτιλήνη 2000. Ὁ Ἄρσένιος, μον. βιβλιογρ. τῆς σ. 150 εἶναι ὁ μοναχὸς Ἄρσένιος ὁ Γρηγοριάτης, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε συμπατριώτης τοῦ νεομάρτυρα Θεοδώρου τοῦ Βυζαντίου καὶ τοῦ ὁποίου ὑπάρχουν καὶ ἄλλα σημειώματα σὲ κώδικες τῆς μ. Βατοπαιδίου ποὺ ὁ συνάδελφος δὲν τὰ παραθέτει. Συγκεκριμένα, στὸν ὑπ' ἀριθμ. 822 κώδικα, σ. 50 ὑπάρχει τὸ σημείωμα: *Τὸ παρὸν μεγαλυνάριον, ὑπάρχει ποίημα, ἔμοῦ τοῦ ταπεινοῦ καὶ ἀμαθοῦς Ἀρσενίου μ(οναχοῦ)*, τὸ ὁποῖον ἀντιστοιχεῖ στὸ ἐξῆς κείμενο:

*Οὐκ ἔχω ἄλλον πρέσβυν πρὸς τὸν Θεόν,
εἰ μὴ σὲ τὸν θεῖον
ὁμοπάτριον, ἀθλητά,
λυτρωτὴν καὶ ῥύστην κατὰ δεινῶν παντοίων,
διὸ καὶ κατὰ χρέος ὕμνοις γεραίρω σε.*

(Δ. Β. Γόνη, «Ἀνωνύμου Κανὼν Παρακλητικὸς καὶ κατανυκτικὸς, συνηνωμένος εἰς τὸν μέγαν ἐν ἱεράρχαις Νικόλαον καὶ εἰς τὸν ἐνδοξον τοῦ Χριστοῦ νέον μεγαλομάρτυρα Θεόδωρον τὸν καὶ Βυζαντιαῖον», στὸν μνημονευθέντα τόμο, σ. 526). Ἐπίσης, στὸν κώδικα 450 τῆς μονῆς Βατοπαιδίου φιλοξενοῦνται οἱ ἐξῆς ὁμοιοκατάληκτοι στίχοι, τῶν ὁποίων τὰ ἀρχικὰ

σηματίζουν τὸ ὄνομα Ἀρσένιος:

*Ἀναγινώσκων γίνωσκε, περὶ τῶν γεγραμμένων,
Ῥωμάτων θείων ὧν ὄρθς καλάμῳ ἐκθεμένων,
Σπουδῇ πολλῇ γεγράφονται, ἄζυγος οἰκτροτάτου,
Ἐρήμου πάσης ἀρετῆς ὄντος Γρηγοριάτου,
Νωθροῦ μὲν ἔργοις ἀγαθοῖς νήφοντος δ' ἐν φαύλοις.
Ἴδού σοι τὰ περὶ αὐτοῦ γέγραπται πρὸς τοῖς ἄλλοις,
Οἱ δ' ἐντυχόντες εὐξασθε διόρθωσιν τοῦ βίου,
Σωθῆναι λυτρωθῆναι τε πυρὸς τοῦ αἰωνίου.*

(Βλ. μνημονευθέντα τόμο, σσ. 204-206, 360, 385).

Ἡ παράλειψη τῶν ἀνωτέρω κειμένων εἶναι συγγνωστή, γιατί τὸ πρῶτο ἀποτελεῖ σημείωση - σχόλιο σὲ κείμενο καὶ τὸ δεύτερο ἐντάσσεται σὲ ἐνό-τητα ὕμνων.

Καὶ κλείνω μὲ μιὰ εὐχή: Ὁ πανάγαθος Θεὸς νὰ χαρίζει υἱεία καὶ διά-θεση στὸν συνάδελφο Σωτ. Καδᾶ, γιὰ νὰ συνεχίσει τὴν πλούσια προσφορὰ του στὸν τομέα τῆς παρουσιάσεως τῶν σημειωμάτων χειρογράφων τοῦ Ἁγίου Ὁρους, τὰ ὁποῖα ἀνοίγουν νέους ὀρίζοντες στὴν ἔρευνα.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Β. ΓΟΝΗΣ

Reclams Bibel-Lexikon, ὑπὸ Κ. Koch, E. Otto, J. Roloff καὶ H. Schmoltdt, μεθ' 138 εἰκονογραφημάτων καὶ 6 χαρτῶν, ὀγδόη ἔκδοσις, Stuttgart 2000, σελίδες 581.

Τὸ ὡς ἄνω διαφημιστικὸν Λεξικὸν τῆς Ἁγίας Γραφῆς, γνωστὸν καὶ εἰς τινὰς τῶν παρ' ἡμῖν βιβλικῶν θεολόγων, ἀποτελεῖ ἀγλὸν καρπὸν ἀγαστῆς συνεργασίας διακεκριμένων Γερμανῶν Καθηγητῶν μετὰ πολλῶν ἐκλεκτῶν συνεργατῶν των. Προορισμὸς του, εἶναι, κυρίως, ἡ ἐν πάσῃ δυνατῇ συντομία ἐνημέρωσις τῶν ἀναγνωστῶν του ἐπὶ ποικίλων ἀγιογραφικῶν θεμά-των. Διὰ τοῦτο καὶ διακρίνεται διὰ τὴν ἀπλότητά του ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν πληρότητα καὶ τὴν ἀκριβείαν τῶν στοιχείων, τὰ ὁποῖα παρέχει εἰς αὐτούς.

Ἐν ἀρχῇ τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ἔργου παρατίθεται Πίναξ περιεχομένων (σελ. 5) καὶ ἀκολουθοῦν τρεῖς ἐνδιαφέροντες Πρόλογοι (σελ. 6-7), τὰ ὀνό-ματα καὶ οἱ τίτλοι τῶν συνεργασθέντων διὰ τὴν ἐκπόνησιν τοῦ ὠραίου τού-του βιβλικοῦ Λεξικοῦ (σελ. 8) καί, τέλος, γενικαὶ καὶ εἰδικαὶ συντομογρα-φίαι (σελ. 9-13). Μετὰ δὲ ταῦτα παρατίθεται ἡ ὕλη τοῦ Λεξικοῦ, εἰς τὰς σελίδας 15-581. Εἰς τὰς 550 περίπου ἡμικλάστους ταύτας σελίδας του

περιέχονται 5.000 σχεδόν λήμματα, εις τῶν χώρων τῶν ὁποίων ἐξαντλοῦνται ὅλα τὰ θέματα, τὰ ὁποῖα ἔχουν οἰανδήποτε σχέσιν πρὸς τὸ περιεχόμενον τῆς ἱερᾶς Βίβλου καὶ πρὸς τὸν περιβάλλοντα αὐτὴν κόσμον τῆς ἀρχαίας Ἑγγύς καὶ Μέσης Ἀνατολῆς. Μετὰ τὴν λίαν ἐπιτυχῆ ἐξάντλησιν τῆς ὕλης τοῦ παρουσιαζομένου βιβλίου, παρατίθενται πολλοὶ καὶ διάφοροι χρήσιμοι πίνακες (σελ. 566-581), οἱ ὁποῖοι ἔχουν ἄμεσον ἢ ἔμμεσον σχέσιν πρὸς χρονολογικὰ καὶ ἄλλα ζητήματα τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης. Ἡ χρησιμότης δὲ καὶ ἡ σπουδαιότης τῆς ἐξετάσεως τῶν τοιούτων ζητημάτων εἶναι προφανεῖς.

Διὰ τοῦ Λεξικοῦ τούτου ἐνημεροῦται πλήρως ὁ ἀναγνώστης ἐπὶ τῶν ποικίλων προβλημάτων τῆς ἱερᾶς Βίβλου καὶ δὴ τῶν θεολογικῶν, φιλολογικῶν, ἱστορικῶν, ἀρχαιολογικῶν κ.ἄ. Ὅσον ἀφορᾷ δὲ εἰς τὴν μορφήν τοῦ ἀγιογραφικοῦ κειμένου τὸ ὁποῖον χρησιμοποιοῦν οἱ συντάκται τοῦ Reclams Bibel-Lexikon, παρατηροῦμεν ὅτι οὗτοι λαμβάνουν δεόντως καὶ μετὰ πολλῆς προσοχῆς ὑπ' ὄψιν τῶν καὶ τὰ ἀπόκρυφα καὶ τὰ ψευδεπίγραφα βιβλία τῆς Ἁγίας Γραφῆς, πέραν αὐτῶν μάλιστα καὶ πολλὰς ἐξωβιβλικὰς πηγὰς. Ἐξ ἄλλου δὲν χρησιμοποιεῖται ὑπ' αὐτῶν περιττὴ ὕλη ἀλλὰ μόνον ἡ ἀπαραίτητος διὰ τὴν κάλυψιν τῶν εἰδικῶν ἐπιστημονικῶν ἀναγκῶν τῶν ἀναγνωστῶν τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος Λεξικοῦ. Οὕτω καθίσταται τοῦτο εὐχρηστον κυρίως εἰς τὸν χώρον τῆς θεολογίας, ἀλλὰ καὶ τῆς ἱστορίας καὶ τῆς τέχνης καὶ τῆς λογοτεχνίας. Ἐντεῦθεν θὰ ἠδύνατό τις νὰ ὑποστηρίξῃ, ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο ἀποτελεῖ ἐν θετικῶν μέσων διὰ τὴν σπουδὴν, τὴν ἔρευναν καὶ τὴν κατανόησιν τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Διαφαίνεται, συνεπῶς, ὅτι ἀπειθύνεται ὄχι τὸσον πρὸς τοὺς εἰδικούς, ὅσον πρὸς τοὺς ἀπλοὺς φιλομαθεῖς ἀναγνώστας.

Δέον προσέτι νὰ λεχθῆ, ὅτι αἱ ἀλλεπάλληλοι ἐπανεκδόσεις τοῦ βιβλικοῦ τούτου ἔργου συνιστοῦν ἔμμεσον ἐπιβεβαίωσιν καὶ τῆς ἐπιτυχίας του. Σημειωτέον ὅτι κατὰ τὴν ἐκπόνησιν τῆς ὀγδόης ἐκδόσεως τοῦ Λεξικοῦ ἀνεθεωρήθησαν πολλὰ λήμματα αὐτοῦ, ἐνῶ ἄλλα συνεπληρώθησαν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν νεωτέρων βιβλικῶν καὶ βιβλικο-ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν. Δὲν θὰ ἦτο δὲ ὁ ἀναγνώστης ἄδικος, ἐὰν ἐξέφραζε τὴν γνώμην, ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ σοβαρότης τοῦ ἐν λόγῳ συγγράμματος, ἡ ὁποία εἶναι ἐν πάσῃ περιπτώσει ἀναμφισβήτητος, θὰ ἐπέβαλλε τὸν περιορισμὸν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐν αὐτῷ πολλῶν εἰκονογραφημάτων. Ἀλλὰ μία τοιαύτη ἄποψις οὐδόλως θὰ ἐσήμαινε καὶ τὴν μείωσιν τῆς ἀξίας τοῦ παρουσιασθέντος ἐπιβλητικοῦ συγγράμματος. Διὰ τοῦτο καὶ συνιστῶμεν ἀνεπιφυλάκτως τὸ ὠραῖον τοῦτο βιβλικὸν Λεξικὸν πρὸς τοὺς γερμανομαθεῖς μελετητὰς τῆς Ἁγίας Γραφῆς, θεολόγους καὶ μὴ.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Ν. ΣΙΜΩΤΑΣ

Βασιλείου Δ. Χαρώνη, *Παιδαγωγική Ανθρωπολογία Μεγάλου Βασιλείου*, τόμος Α', Ἀθήνα 2002, σελίδες 618.

Ὁ συγγραφέας τῆς ἀνωτέρω μελέτης κ. Βασίλειος Χαρώνης, θεολόγος καὶ παιδαγωγός, γνωστός στὸ θεολογικὸ κόσμο καὶ ἀπὸ ἄλλες μελέτες του καὶ ἀπὸ τὸ 4τομο ἔργο του *Παιδαγωγική Ανθρωπολογία Ἁγίου Ἰωάννου Χρυσοστόμου*, ποὺ ἔγραψε μὲ τὴ συνεργασία τῆς φιλόλογου Οὐρανίας Λανάρα καὶ ποὺ βραβεύτηκε ἀπὸ τὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, ὑπηρετήσε στὴ Μέση Ἐκπαίδευση ὡς καθηγητῆς, Δ/ντῆς Γυμνασίου καὶ Λυκείου, Γενικὸς Ἐπιθεωρητῆς καὶ Ἐπόπτης (Γενικὸς Διευθυντῆς).

Στὶς 200 πρῶτες σελίδες τοῦ Α' τόμου τοῦ ἀνωτέρω ἔργου ἐκτίθενται ἡ βιογραφία τοῦ Μ. Βασιλείου, οἱ παιδαγωγικὲς καὶ ποιμαντικὲς ἰδέες του κατ' ἀλφαβητικὴ σειρὰ καὶ ἡ ἀνθρωπολογία του. Στὸ β' μέρος (σελίδες 201-610) καταχωροῦνται καὶ πάλιν κατ' ἀλφαβητικὴ σειρὰ αὐτούσια τὰ κείμενα Α-Δ τόσο στὴν ἀρχαία ὅσο καὶ στὴ νεοελληνικὴ γλῶσσα. Τὰ ὑπόλοιπα κείμενα Ε-Ψ θὰ περιληφθοῦν στοὺς δύο ἐπόμενους, ἐπίσης ὀγκώδεις, τόμους (ἀρχαῖο κείμενο καὶ ἀντικρουστὰ ἢ ἐρμηνεῖα). Ἡ ἀλφαβητικὴ παράθεση τῶν λημμάτων διευκολύνει τὸν ἀναγνώστη (καὶ ἰδιαίτερα τὸν ἐρευνητῆ) νὰ βροῖσκει ἀμέσως τὸ θέμα, γιὰ τὸ ὁποῖον ἐνδιαφέρεται.

Συνολικὰ θὰ περιληφθοῦν στοὺς τρεῖς τόμους 2250 περίπου κείμενα (περικοπές), ποὺ ἀναφέρονται σὲ 433 θέματα, ποὺ ἀφοροῦν τὸν ἄνθρωπο, τὸ περιβάλλον του καὶ τὴν ἀγωγή του. Τὸ ἔργο αὐτὸ θὰ καλύψει ἓνα κενὸ τόσο στὴν Ἑλληνικὴ ὅσο καὶ στὴν Ξένη βιβλιογραφία, καθόσον συστηματικὴ καὶ ὀλοκληρωμένη μελέτη γιὰ τὶς παιδαγωγικὲς ἰδέες τοῦ Μ. Βασιλείου δὲν ἔχει μέχρι σήμερα δημοσιευθεῖ. Τόσον ὁ ἅγιος τῆς Καισαρείας ὅσον καὶ οἱ ἄλλοι μεγάλοι Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ρίχνουν ἓνα νέο φῶς στὰ προβλήματα τῆς ἀγωγῆς.

Ἡ παράθεση στὸ τέλος κάθε περικοπῆς παραπομπῶν στὸ συγκεκριμένο ἔργο τοῦ Ἱεράρχη, στὴ σειρὰ ΕΠΕ, στὴ ΒΕΠΕΣ τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας καὶ στὴν Πατρολογία τοῦ MIGNE κάνει τὸ ἔργο ἐξαιρετικὰ χρήσιμο. Ἡ παράθεση ἐξάλλου τῶν σχετικῶν μὲ τὰ κείμενα χωρίων τῆς Ἁγίας Γραφῆς καθιστᾷ τὸ ἔργο περισσότερο ἀξιόλογο.

Ὁ Α' τόμος σ' ὅλη του τὴν ἔκταση διακρίνεται γιὰ τὴ σαφήνεια, τὴ μεθοδικότητα καὶ τὴν πιστὴ ἐρμηνεῖα τῶν κειμένων.

Εἶναι φανερὸ ὅτι ὁ συγγραφέας χρειάστηκε νὰ μοχθήσει, γιὰ νὰ μελετήσει ὅλα τὰ ἔργα τοῦ μεγάλου Οἰκουμενικοῦ Διδασκάλου, καθὼς καὶ νὰ ἐπιλέξει, νὰ ταξινομήσει κατ' ἀλφαβητικὴ σειρὰ, νὰ ἐρμηνεύσει καὶ νὰ σχολιάσει τὰ ἐπιλεγέντα κείμενα. Συγχαίρουμε θερμῶς τὸν Β. Χαρώνη καὶ τοῦ

ευχόμαστε να πλουτίσει τή θεολογική και παιδαγωγική βιβλιογραφία και με άλλα παρόμοια έργα, ώστε να γνωσθῶν στο εὐρὺ κοινὸ οἱ θέσεις τῆς Ὁρθόδοξης Παιδαγωγικῆς Ἀνθρωπολογίας και οἱ θαυμαστοὶ θησαυροὶ τῆς σοφίας τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας σὲ μιὰ ἐποχὴ πού ἡ Παιδεία μας παραπαίει και οἱ πνευματικὲς ἀξίες ἔχουν περιθωριοποιηθεῖ.

ΗΛΙΑΣ Δ. ΜΟΥΤΣΟΥΛΑΣ

Γεωργίου Δ. Μεταλληνοῦ – Βαρβάρας Καλογεροπούλου-Μεταλληνοῦ, *Ἀρχεῖον τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας – Ἱερᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης – Σχολαρχία Μητροπολίτου Σταυρουπόλεως Κωνσταντίνου (Τυπάλδου-Ἰακωβάτου), 1844-1864, Τόμος Γ', Γράμματα Ἐπισκοπικά και Ἀπαντήσεις τῆς Σχολαρχίας, Ἀθήνα 2001, σελίδες I-XVII, 755-998.*

Μετὰ 13 χρόνια ἀπὸ τὴν ἔκδοσιν τοῦ τόμου Β' τοῦ Ἀρχείου τούτου (1844-1866), εἶδε τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος ὁ τόμος Γ' τοῦ ἰδίου Ἀρχείου (2001).

Ὁ τόμος Α' περιελάμβανε γράμματα πατριαρχικά και ἀπαντήσεις τῆς σχολαρχίας (Κ. Τυπάλδου), ἐξεδόθη δὲ τὸ 1985 εἰς σελίδας 319. Βιβλιοκρισία Β.Θ. Σταυρίδου, *Θεολογία* 57 (1986) 822-925.

Ὁ τόμος Β' ἐμφανίζει γράμματα τῆς ἐφορίας, ἀπαντήσεις τῆς σχολαρχίας, εἰσιτήρια, ἐγγυητικὴ ἀδεία ἐξεδόθη τὸ 1987, εἰς σελίδας I-XIX, 317-734. Βιβλιοκρισία Β.Θ. Σταυρίδου, *Θεολογία* 60 (1989) 516-523. Αἱ δύο βιβλιοκρισίαι συνιστοῦν τὴν βάσιν ἐκκινήσεως τοῦ παρόντος σημειώματος.

Προεξαγγέλλεται ἡ ἔκδοσις και ἄλλων δύο τόμων:

Δ' Ἀλληλογραφία με διδασκάλους και ἄλλους διακεκριμένους κληρικοὺς και λαϊκοὺς.

Ε' Ἐπιστημονικὴ παραγωγή τῆς σχολῆς, δηλαδὴ διατριβαὶ τῶν μαθητῶν σπουδαστῶν ὡς και κατάλογοι τούτων (σ. V).

Θερμὴ εὐχὴ τοῦ γράφοντος εἶναι ὅπως οἱ ἐκδότηι / συγγραφεῖς συμπληρώσουν τὸ σπουδαῖον τοῦτο ἔργον, πού ἀνέλαβαν νὰ πράξουν.

Περιεχόμενα Γ' Τόμου (Προλεγόμενα), σελίδες V-XVII.

Γράμματα Ἐπισκοπικά, σελίδες 735-933.

Ἀπαντήσεις τῆς Σχολαρχίας (Ἀπαντητικά), σελίδες 935-992.

Παράρτημα, σελίδες 993-998.

Ὁ χαρακτηρισμὸς «Ἐπισκοπικά». Προτιμήσαμε αὐτὸν τὸν χαρακτηρισμὸ, ποὺ σχετίζεται μὲ τὸν ὑψηλότερο βαθμὸ τῆς Ἱερωσύνης πνευματικὰ καὶ ὄχι διοικητικὰ, ὅπως οἱ τίτλοι: Μητροπολίτης, Ἀρχιεπίσκοπος ἢ Πατριάρχης», σελίδες ΙΧ-Χ.

Οἱ ἐκδόται/συγγραφεῖς εἰς τὰ προλεγόμενά των καταγράφουν τὰς ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν γραμμάτων διαπιστώσεις των: «... καὶ ὁ Γ' τόμος συμβάλλει στὴ βαθύτερη προσέγγιση τοῦ ἔργου καὶ τῆς προσφορᾶς τοῦ Σχολάρχου καὶ τῆς στάσης του στὰ ἀλλεπάλληλα περιστατικὰ της», σελίδες V-VI.

Αἱ σχέσεις τῶν μαθητῶν πρὸς τὴν σχολήν. Ἐνα μεγάλο μέρος ἀπὸ αὐτοὺς καταφθάνουν νὰ ἀποφοιτήσουν, ἐνῶ μερικοὶ δὲν τὸ ἐπιτυγχάνουν, σ. Ι: «... εἶναι αἰσθητὴ ἡ σημασία τοῦ Σχολάρχου γιὰ τὴν Σχολὴ καὶ τὸ Γένος», σ. VI. «Τὰ Γράμματα προσφέρουν σημαντικὲς μαρτυρίες καὶ γιὰ τὶς σχέσεις τοῦ Σχολάρχου μὲ τὴν Ἱεραρχία τοῦ Θρόνου», σ. VII.

«Μία σημαντικώτατη ἱστορικὴ συμβολὴ τῶν ἐκδιδομένων ἐδῶ Γραμμάτων εἶναι καὶ οἱ συχνὲς ἀναφορὲς τους στὴν κατάστασι τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, στὸ χῶρο τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου κατὰ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνος», σ. VIII.

Ἡ βιβλιογραφία δίδεται εἰς τὰς ὑποσημειώσεις καὶ εἶναι ἱκανοποιητικὴ. Λόγος διὰ βιβλία καὶ συγγραφεῖς ὁμοῦ γίνεται καὶ εἰς πολλὰ σημεῖα τοῦ παρόντος ἔργου, σελίδες VI, 747, 749, 757, 768-769, 780-788, 808, 812-817, 825-829, 830-838, 847-849, 853, 875-877, 907, 929, 951-954, 984.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ βιογραφικὰ τοῦ σχολάρχου, ὅπως διαφαίνεται εἰς πολλὰ σημεῖα τοῦ βιβλίου, παρόμοιαι πληροφορίαι συναντῶνται καὶ δι' ἄλλα πάσης φύσεως πρόσωπα. «Γενικὸς, ἄλλωστε, πίνακας ἀποστολέων καὶ Γραμμάτων θὰ γίνῃ στὸν τελευταῖο Τόμο», σ. XIV.

Ὁ Κωνσταντῖνος Τυπάλδος εἰς μίαν ἐπιστολὴν του ὀνομάζει τὸ ἴδρυμα, ἀπὸ τὸν ΚΠόλεως Φῶτιον, «Φωτιάς Σχολή», σ. 953.

Οἱ ἐκδόται/συγγραφεῖς καταβάλλουν μεγάλην προσπάθειαν διὰ νὰ διακριθῶσιν τὰ εἰς τὰ γράμματα ἀναφερόμενα πρόσωπα. Δι' ὅσους δὲν ταυτίζονται ἢ παραμένουν ἀταύτιστοι ἢ ἀγνοοῦνται γίνονται αἱ ἀνάλογοι διευκρινήσεις. Σελίδες, 735, 741, 789, 849, 909, 914, 928, 933, 937, 942, 979.

Οἱ ἐπιστέλλοντες ἀποδίδουν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον Τυπάλδον, ὡς πρὸς τὰ εἰς τὴν σχολὴν καθήκοντά του, διαφόρους τίτλους.

Σχολάρχης, εἰς πολλὰ σημεῖα, Σελίδες 751, 771, 778-779, 781-785, 788, 792, 795, 798, 802-803, 805-806, 812, 815-818, 820, 822, 826, 830, 845, 849, 851-852, 855, 857, 861, 863, 865, 869, 874, 877, 884, 886, 888, 891, 897-898, 903-904, 907, 911-912, 915, 922, 925-926, 931.

Σχολαρχᾶν (-Διδάσκαλος), σελίδες 736, 797, 801, 933.

Διευθυντής, σελίδες 754, 806-815, 818, 843, 877, 898, 901, 912, 915.

Διευθύνων, σ. 846.

Ἰθύντωρ, σ. 853.

Καθηγητής, σελίδες 736-737, 749, 764, 773, 805, 823, 828-829, 843, 846, 849, 868, 871, 903.

Διδάσκαλος, σελίδες 739-740, 742-744, 747, 753-754, 757, 760, 825, 854-855, 866, 877, 879, 882, 888, 893, 904, 909, 916, 918, 920, 932.

Ἀρχιδιδάσκαλος, σελίδες 741, 744-745, 748, 759, 766, 769, 804, 812, 847, 852, 874, 879, 932.

Ἱεροδιδάσκαλος, σελίδες 844, 846, 849.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς σχολαρχίας τοῦ Κωνσταντίνου Τυπάλδου εἰς τὴν σχολὴν (1844-1864), ἀρχομένης ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου 1848-1864, οἱ τότε δύο μητροπολίται Χαλκηδόνος Ἱερόθεος (1834-1853) καὶ Γεράσιμος (1853-1875), εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῶν ὁποίων ὑπήγετο τότε ἡ νῆσος Χάλκη, παρεκάλουν τοῦτον ὅπως προστῆ ὡς ἀρχιερεὺς τῆς ἀκολουθίας τοῦ ἁγίου Νικολάου εἰς τὸν ὁμώνυμον ἱερὸν ναὸν τῆς Χάλκης (6 Δεκεμβρίου) εἴτε καὶ εἰς ἄλλας ἀκολουθίας, σελίδες 780, 790, 792, 804, 811, 831, 836-837, 861, 869-870, 877, 883, 888-891, 942-943.

Ὁ Χαλκηδόνος Γεράσιμος διὰ γράμματος, ἀπὸ τῆς 11ης Ἀπριλίου 1857, ἀνακοινώνει τὴν ἀπόφασιν τῆς Ἐκκλησίας ὅπως γίνῃ ἡ ἀνακομιδὴ τῶν λειψάνων τοῦ ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Νικολάου ταφέντος πατριάρχου ΚΠόλεως Σαμουὴλ Χαντζερῆ (1763-1768, 1773-1774) πρὸς καιρὸν εἰς τὴν ἱεράν μονὴν τῆς Ἁγίας Τριάδος Χάλκης (σελίδες 869-870). Ἴδε Σταυρίδου, Β.Θ., Αἱ Μητροπόλεις Χαλκηδόνος, Δέρκων καὶ Πριγκηποννήσων, Θεσσαλονίκη, 1991, σ. 95.

Μνημονεύεται εἰς τὴν Χάλκην ὁ ἀσκητὴς Εὐστράτιος ὁ ἐκ Καισαρείας (σ. 913-914). Ἴδε, Σταυρίδου, Β.Θ., αὐτ., σ. 88.

Προκαθήμενοι καὶ ἱεράρχαι τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τῶν ἄλλων ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν γράφουν πρὸς τὸν σχολάρχην καὶ τὸν παρακαλοῦν ὅπως μεριμνήσῃ διὰ τὰς πνευματικὰς καὶ ἐκκλησιαστικὰς ἀνάγκας τῶν περιοχῶν αὐτῶν. Λύσεις προβλημάτων. Ἀποστολὴ θεολόγων, ἱεροκηρύκων, διδασκάλων, κατηχητῶν, κ.ἄ. Σελίδες 782-783, 785-786, 805-806, 819, 834-35, 840-844, 859-860, 868-869, 889-891, 950, 961-965.

Οἱ ἐπιστέλλοντες, ἐκτὸς τῶν γραμμάτων, ὑπέστελλον εἰς τὸν σεβάσμιον ἱεράρχην, πατέρα καὶ διδάσκαλον καὶ διάφορα δῶρα εἰδικὰ διὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν χρῆσιν, τὴν ἐνδυμασίαν καὶ τὴν διατροφήν αὐτοῦ. Ἀξίζει τὸν κόπον νὰ γίνῃ μία πρόχειρος ἀναγραφὴ αὐτῶν κατὰ σειρὰν σελίδων, διὰ

νά καταφανῆ καὶ ἡ ἀνθρωπίνη πλευρὰ τοῦ Κωνσταντίνου Τυπάλδου.

Ραχὰτ λοκούμια, σελίδες 736, 749, 778, 937.

(Κεσέδες) γλυκό, σελίδες 736, 738, 739, 981-983.

Συκοστάφιδα, σελίδες 787, 874, 796, 931.

Τσορούγια (κάλτσες), σελίδες 791, 794, 804, 873, 948-949, 979-980.

(Ἐν, ἓνα τόπι) κουτί, σελίδες 797, 823.

Κερί (καθαρό), Κηρία, Λαμπάδες, Μελίκηρον, σελίδες 822-823, 846, 863, 873, 983.

Γενικῶς (σημεῖον, δῶρα, εὐχαριστίαι δι' αὐτά), σελίδες 825, 856-858, 972-973.

Γενικῶς (συνέχεια, προϊόντα τῆς παροικίας του, συναποστελλόμενα), σελίδες 878, 929.

Κεχαμαρί (τακίμι). Σύνολο κεχριμπαριουῦ, Κομπολόϊ(;), σ. 845.

(Ἐν κουτί) Μοῦρα, σ. 847.

(Μία στάμνα) Ἐλαίου, σελίδες 866, 873, 983, 990.

«Ἐν βαρέλιον μαύρου χαβιαρίου ὀκτάδας δέκα», σελίδες 887, 899-900.

Τρία τεμάχια αὐγοταράχου, σ. 926.

Καπνός, σελίδες 931, 982.

Βασιλόπιττα, σ. 980.

Γοῦνα, σελίδες 980-981.

Μέλι, σ. 983.

Ἐπαφαὶ θεολογικῶν σχολῶν, σελίδες 832-834, 888-889, 954-961, 985.

Ὅμοίως τῆς πατριαρχικῆς μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς μετὰ τῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης, σελίδες 809-810, 950.

Εἰς πολλὰ σημεῖα τοῦ βιβλίου γίνεται λόγος διὰ τὰς σχέσεις τῶν σλαβικῶν Ἐκκλησιῶν πρὸς τὴν Σχολὴν τῆς Χάλκης, σελίδες 922-925, 931, 939, 956, 965-967, 975-976, 880-883.

Εἰς γράμμα τοῦ Ρόδου Δωροθέου, 12 Ἰανουαρίου 1862, ὁ βιβλιοθηκᾶριος τῆς Σχολῆς ὀνομάζεται Δ. (Δημήτριος) Κωνσταντινίδης. Εἰς τὴν ὑποσημείωσιν σημειώνεται «στὴν Ἱστορία τοῦ Βασ. Σταυρίδου (σ. 138, πρβλ. σ. 143) ἔχει τὸ ὄνομα Θεόδωρος. Ἐδῶ ὁμοίως τὸ ὄνομά του ἀρχίζει ἀπὸ Δ. (Δημήτριος;);», σ. 907, ὑποσ. 4. Ὁ ἴδιος καθηγητὴς/βιβλιοθηκᾶριος γνωρίζεται ὡς Θεόδωρος καὶ ἀπὸ τοὺς δύο συγγραφεῖς:

Μέξη, Ἀποστόλου, Ἡ ἐν Χάλκῃ Ἱερά Θεολογικὴ Σχολὴ (1844-1933), ΚΠολις, 1933, σ. 87.

Κωνσταντινίδου, Χρυσοστόμου (Ἐφέσου), Ἡ Βιβλιοθήκη τῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης, Ὁρθοδοξία 19 (1944) 352.

Εἰς γράμμα τοῦ Φιλαδελφείας Σωφρονίου, 12 Σεπτεμβρίου 1847, σελί-

δες 764-765, ή Φιλαδέλφεια τουρκιστί καλεῖται: Ἀλιᾶ-Χισσάρ. Σήμερον γνωρίζεται ὡς Ἀλάσεχιρ. Ἀλιᾶ/ἄλά-κάλλιστος, ἔξαιρετος, Χισσάρ-φρούριον, ἀκρόπολις. Σεχίρ-πόλις. ἴδε: Σταυρίδου, Β.Θ., Ἐπισκοπικὴ Ἱστορία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 348. Ὁ Κωνσταντῖνος Τυπάλδος: «Μετὰ τὸ 1860 ὑπέργηρος τὴν ἡλικίαν καὶ στερηθεὶς τῆς ὁράσεως ἐξηκολούθει νὰ διδάσκη. Ἡ Ἐκκλησία διὰ νὰ ἐλαφρύνῃ τὸ ἔργον του διεχώρησε τὰ καθήκοντα τῆς σχολαρχίας ἀπὸ τῆς διευθύνσεως, ἀναθέσασα τὸ ἔργον τοῦ διευθυντοῦ εἰς ἕτερα πρόσωπα, κατὰ σειράν, τὸν Φιλόθεον Βρυννιον, τὸν Ἄνθιμον καὶ τὸν Νικηφόρον Γλυκᾶν.

Ὁ Τυπάλδος ἀπεχώρησεν ὀριστικῶς τῆς σχολαρχίας τὸ 1864 καὶ μετέβη εἰς τὴν γενέτειράν του Κεφαλληνίαν (Ληξούριον), ἔνθα ἀπέθανε τὴν 19ην Νοεμβρίου 1867, κατὰ τὸν Γεώργιον Μεταλληνόν». Σταυρίδου, Β.Θ., Ἡ Ἱερὰ Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης, β' ἔκδ., Θεσσαλονίκη, 1988, σ. 64.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους στήριγμα τοῦ ἀσθενούντος διδασκάλου ὑπῆρξεν καθηγητὴς ὁ διάκονος Γρηγόριος Γᾶγος, ὁ ὁποῖος καὶ ἔνεκα τῆς τυφλώσεως τοῦ Τυπάλδου ἠσχολεῖτο μὲ τὴν ἀλληλογραφίαν του, ὡς γραφεὺς του. Εἶναι ἀξία ἐπαίνου ἢ συμπάθειας, τὴν ὁποίαν ἐπέδειξαν πρὸς τὸν ἀσθενούντα καὶ στερούμενον τῆς ὁράσεώς του ἱεράρχην, διδάσκαλον καὶ σχολάρχην οἱ μαθηταὶ του καὶ οἱ λοιποὶ ἱεράρχαι. Σελίδες 886, 898, 918-922, 925-928, 991-992.

Θεωρῶ εὐτύχημα διότι μὲ ἠξίωσεν ὁ Θεὸς ὅπως παρουσίασα καὶ τὸν τρίτον τοῦτον τόμον τοῦ ἀρχείου τῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης (Κωνσταντῖνου Τυπάλδου), Α', 1986, Β' 1989. Εὐχομαι καὶ πάλιν ὅπως συντόμως συμπληρωθῇ τὸ ὄλον ἐγχείρημα ὑπὸ τοῦ ζεύγους Γεωργίου καὶ Βαρβάρας Μεταλληνοῦ διὰ τῆς ἐκδόσεως καὶ τῶν δύο τελευταίων τόμων. Ἡ σχολὴ τῆς Χάλκης τοὺς ὀφείλει θεομᾶς εὐχαριστίας.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

Σπυριδωνος Δημ. Κοντογιάννη, *Ἡ Βιβλιοθήκη τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης στὸ Σινᾶ, 1844-1864*, Ἀθῆναι 2002, σελίδες 103. Εἰκόνες, Φωτογραφία.

Κατὰ διάφορα χρονικὰ διαστήματα βλέπουν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος μερικαὶ καλαί, ἐπιμελημένα καὶ ἄρτια ἐργασίαι, μὲ ἀντικείμενον τὴν βιβλιοθήκην. Μία ἀπὸ αὐτὰς εἶναι καὶ ἡ παροῦσα συνοπτικὴ ἀναφορὰ εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς ἱερᾶς μονῆς τοῦ Σινᾶ ὑπὸ τοῦ Σπυριδωνος Δημ.

Κοντογιάννη, ἀναπληρωτοῦ καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς σχολῆς τοῦ Παν/μίου Ἀθηνῶν. Ὁ γράφων, παρουσιάζων τὴν διδακτορικὴν περὶ τῆς ἰδίας μονῆς διατριβὴν τοῦ συγγραφέως ἐσημείωνε: Ὁ τότε λέκτωρ «*μὲ τὴν διδακτορικὴν ταύτην διατριβὴν, τὰς ἄλλας ἐργασίας καὶ τὰς ἐπιμελείαι αὐτοῦ ἐμφανισθεῖσας μελέτας περὶ τῆς μονῆς τοῦ Σινᾶ, ἤνοιξεν ἕνα νέον δρόμον εἰς τὰς περὶ τῆς μονῆς ταύτης σπουδὰς καὶ ἐρεῦνας. Εὐχομαι ἐπιτυχίαν εἰς τὰς περαιτέρω ἐπιδόσεις αὐτοῦ*». Θεολογία 64 (1993) 343-345. Καὶ ἕτερα βιβλιοκρισία ὑπὸ τοῦ Β. Θ. Σταυρίδου, Θεολογία 67 (1996) 572-574.

Ἡ μετὰ χεῖρας παλαιογραφικὴ μελέτη συνιστᾷ μίαν νέαν προσφορὰν εἰς τὸν τομέα τοῦτον.

Ὅπως διαφαίνεται ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ βιβλίου τούτου, ὁ συγγραφεὺς αὐτοῦ ἔχει ἀμέσους προσωπικὰς σχέσεις πρὸς τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν θέμα (σελίδες 5-6, 23, 54-52, 56 καὶ ἀλλαχοῦ τοῦ βιβλίου).

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ, σ. 103.

Πρόλογος, σελίδες 5-6.

Βραχυγραφίες, σελίδες 9-10.

Α' Σύντομο Ἱστορικὸ τῆς Αὐτοκρατορικῆς Μονῆς τοῦ Σινᾶ, σελίδες 11-20.

Β' Ἡ Βιβλιοθήκη τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Σινᾶ, σελίδες 21-40.

Γ' Τὰ Νέα Εὐρήματα Χειρογράφων στὴ Μονὴ Σινᾶ (1975), σελίδες 41-51.

Δ' Τὸ Κέντρον Σιναϊτικῶν Μελετῶν στὴ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, σ. 52.

Ε' Τὰ Ἔντυπα Βιβλία, σελίδες 53-56.

ΣΤ' Συμπεράσματα, σελίδες 57-60.

Ζ' Βιβλιογραφία, σελίδες 61-67.

Η' Εἰκόνες, σελίδες 68-100.

Τὰ συμπεράσματα (σελίδες 57-60) κατὰ ἕνα συστηματικὸν τρόπον ἀνακεφαλαιώνουν τὰ εἰς τὰς σελίδας τοῦ βιβλίου ἀναγραφόμενα.

1. Ἡ μονὴ τοῦ Σινᾶ, ἡ ὁποία ἰδρύθη ὑπὸ τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ Α' (527-565) συνεκέντρωσε τοὺς σιναΐτας ἀσκητὰς ὑπὸ τὸ κοινοβιακὸν καθεστῶς.

2. Ἡ μονὴ τοῦ Σινᾶ ἔχει μακροαίωνα καὶ συνεχῆ βίον μέχρι σήμερον.

3. Σημαντικὴ εἶναι ἡ προσφορὰ τῆς μονῆς κατὰ τοὺς 15 αἰῶνας τῆς ζωῆς τῆς εἰς τὸν πολιτιστικὸν τομέα.

4. Ἡ Μονὴ τοῦ Σινᾶ, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν ἀνὰ τὸν κόσμον μετοχιῶν τῆς, συνιστᾷ σπουδαῖον πνευματικὸν κέντρον.

5. Ἡ συγκρότησις τῆς βιβλιοθήκης τῆς μονῆς ἀρχίζει μὲ τὴν ἴδρυσιν τῆς μονῆς καὶ συνεχίζεται ἐπὶ 1436 χωρὶς διακοπὴν ἔτη.

6-14, περιλαμβάνει Α' χειρόγραφα, και

15-17, Β' Ἐντυπα βιβλία.

11. Ἐκκλησιαστική και κοσμική σοφία συνυπάρχουν ἐκεῖ και κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καθορίζουν τὸν σκοπὸν και τὸν χαρακτήρα τῆς βιβλιοθήκης ταύτης.

13. Ἡ ἰστόρησης (ζωγραφική διακόσμησης, μικρογραφίαι) τῶν χειρογράφων ἀποτελεῖ σημαντικὸν γεγονὸς.

14. Αἱ σταχώσεις εἶναι ἀξιοπρόσεκτοι.

15. Πολύτιμοι ἔντυποι βιβλιακοὶ θησαυροὶ. Ἡ βιβλιοθήκη περιλαμβάνει:

16. α) τὰ ἀρχέτυπα (ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς τυπογραφίας - 1500).

β) τὰ παλαιότυπα ἢ παλαιύτυπα (1501-1899), και

γ) τὰ νεώτερα βιβλία (1900 μέχρι σήμερον).

17. Τὰ ἔντυπα βιβλία τῆς Βιβλιοθήκης ἀποκαλύπτουν τὰ πνευματικὰ ἐνδιαφέροντα τῶν σιναϊτῶν πατέρων.

Ἡ βιβλιογραφία (σελίδες 61-67), ὅπως συμβαίνει εἰς ὅλα τὰ δημοσιεύματα τοῦ συγγραφέως, εἶναι ἀξιόλογος. Τὸ ἴδιον εἶναι δυνατὸν νὰ λεχθῆ και διὰ τὰς εἰκόνας (σελίδες 68-100).

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

Σπυρίδωνος Δημ. Κοντογιάννη, *Βυζαντινὰ Παράτιτλα Ι*, Ἀθῆναι, 2002, σελίδες 196.

Κατὰ τὸ παρελθὸν μοῦ ἐδόθη ἡ εὐκαιρία και ἡ τιμὴ ὅπως παρουσιάσω εἰς τὸ περιοδικὸν «Θεολογία» [Θεολογία 64 (1993) 343-345. 67 (1996) 572-574] τῶν Ἀθηνῶν δύο μελέτας τοῦ συγγραφέως, τότε λέκτορος και τώρα ἀναπληρωτοῦ καθηγητοῦ τοῦ Παν/μίου Ἀθηνῶν, τὸν ὁποῖον και συγχαίρω διὰ τὴν εἰς τὸν ἀκαδημαϊκὸν τοῦτον βαθμὸν προαγωγήν του.

Εἰς τὴν παροῦσαν ἐργασίαν του ἐμφανίζονται κατ' ἀλφαβητικὴν σειρὰν τὰ ἄρθρα, με ἀντικείμενον τὰς βυζαντινὰς σπουδὰς εἰς τὴν ἐγκυκλοπαιδείαν ΠΛΜ και με συντονιστὴν τοῦ τμήματος τούτου τὸν καθηγητὴν Βλάσιον Φειδᾶν.

«Τὰ ἄρθρα ταῦτα ἐκδίδονται σὲ τρία τεύχη τῆς σειρᾶς “Βυζαντινὰ παράτιτλα” γιὰ νὰ γίνουν προσιτότερα βοηθήματα γιὰ τὶς βυζαντινὰς σπουδὰς, με τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ συμπληρωθοῦν σὲ μελλοντικὴ ἔκδοσι ὄχι μόνο με ὅσα στοιχεῖα περικόπηκαν στὴν ἐγκυκλοπαιδικὴ ἔκδοσι, ἀλλὰ και

μέ νέα στοιχεία τῆς νεώτερης ἐπιστημονικῆς ἔρευνας» (σ. 8).

Τὰ ἄρθρα ταῦτα, πού ἔχουν ὡς ἀντικείμενον τὰς βυζαντινὰς σπουδὰς, θίγουν θεσμούς καί πρόσωπα, τὰ ὅποια σχετίζονται πρὸς τὸ ἀντικείμενον ἐρεύνης γενικῶς καί πρὸς τὸν δημόσιον καί τὸν ἰδιωτικὸν βίον τῶν Βυζαντινῶν. Ταῦτα, «καίτοι περιορίσθηκαν ὡς πρὸς τὴν ἔκτασή τους γιὰ νὰ προσαρμοσθοῦν στὴ στενότητα τοῦ χώρου τῆς ἐγκυκλοπαιδικῆς ἐκδόσεως, καλύπτουν ἕναν πολὺ εὐρὺ κύκλο θεμάτων» (σ. 8).

Σὲ ὠρισμένα ἀπὸ αὐτὰ δίδεται καί ἡ ἀνάλογος βιβλιογραφία. Σχεδὸν εἰς ὅλα τὰ ἄρθρα, πού περιλαμβάνουν καί τὴν σύγχρονον ἱστορίαν, ἡ ὁποία φθάνει μέχρι τῶν ἡμερῶν μας, παρέχονται καί αἱ ἀνάλογαι πληροφορίες. Μερικὰ παραδείγματα:

Γανοχώρων Μητρόπολη, σελίδες 27-28.

Δέρκων Μητρόπολη, σελίδες 74-75.

Διβάμβουλον, σ. 90.

Δορύλαιον, σελίδες 101-102.

Δοσίθεος πατριάρχης Κ/πόλεως, σελίδες 106-107.

Ἐκκλησιάρχης, σ. 135.

Εἰδικώτερον γιὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ζωὴν καί ἱστορίαν ἄρθρα:

Ἐκκλησιαστικὴ διοργάνωσις. Ἐπισκοπαί, μητροπόλεις, ἀρχιεπισκοπαί, πατριαρχεῖα. Ἱερὸς κλῆρος. Ἐκκλησιαστικά ὄφρικια.

Μοναχισμός. Μοναί, μοναχοί, κ.λπ.

Θεῖα λατρεία. Ναοὶ καί ἄλλοι ἱεροὶ τόποι. Τὰ τελούμενα. Ἱερὰ σκευή. Ἐκκλησιαστικά βιβλία. Ὑμνολογία, μουσική. Ἀγιολογία. Ἱερὰ τέχνη.

Ἐκκλησιαστικά καί θεολογικά γράμματα, κ.λπ.

Ὁ μελετητὴς τοῦ ἔργου τούτου ἀσφαλῶς κατανοεῖ τὴν δέσμευσιν εἰς τὴν ὁποίαν ὑποβάλλεται ὁ συγγραφεὺς αὐτοῦ ἀπὸ μέρους τῆς ἐκδοτικῆς ἐπιτροπῆς καί τῶν συντονιστῶν μιᾶς ἐγκυκλοπαιδείας. Εἶναι ἐν εὐχρηστον καί ἐπιστημονικὸν βοήθημα διὰ τοὺς ἀσχολουμένους μετὰ τὰς βυζαντινὰς σπουδὰς. Συγχαρητήρια εἰς τὸν γράψαντα καί μετὰ τὴν ἀναμονὴν τῶν ἄλλων δύο ἀδελφῶν τευχῶν ἀπο κ-ω.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

Phronema, *An Annual Review Published by the Faculty of St. Andrew's Greek Orthodox Theological College*, volume 16 (2001), Sydney, Australia, pp. 174. Photographs.

Φρόνημα 16 (2001), Ἔτησίαι Ἐκδοσις τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὁρθοδόξου Κολ-

λεγίου τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου, Σύδνεϋ, Αὐστραλία, σελίδες 174. Φωτογραφία.

Περιεχόμενα, ἐκτὸς σελίδων.

I. Τὸ Ἐθνικὸν Συνέδριον Νεολαίας, Μελβούρνη, 1-3 Ὀκτωβρίου 2001.

Αὐστραλίας Στυλιανοῦ, Χαρκιανάκη, Αἱ Δογματικαὶ Βάσεις τῆς Χριστιανικῆς Ταυτότητος, σελίδες 1-11. Πρῶτον ἄρθρον.

Γιανναρᾶ, Χρήστου, Ἡ Πνευματικὴ Ταυτότης καὶ ἡ Ποικιλία εἰς Μίαν Πλουραστικὴν Κοινωνίαν, σελίδες 13-22.

Κύρια ὁμιλία, ἀπευθυνθεῖσαι εἰς τὸ Ἡ' Ἐθνικὸν Συνέδριον Νεολαίας τῆς ἑλληνικῆς ὀρθοδόξου ἀρχιεπισκοπῆς Αὐστραλίας, 1-3 Ὀκτωβρίου 2001.

II. Εἰδικὸν Τεῦχος: Χριστιανικὴ Ἐκπαίδευσις, σελίδες 23-134.

Φωτίου Σταύρου, Κύριον Ἄρθρον, σ. 25.

Ἡ χριστιανικὴ ἐκπαίδευσις εἶναι καὶ παραμένει ἡ ἐκπαίδευσις ἐκείνη, ἡ ὁποία ὁδηγεῖ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ἐμπειρίαν τῆς ἀγιότητος. Αὕτη ἀποκτᾶται μέσα εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ διὰ τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ χριστιανικὴ ἐκπαίδευσις ἀπευθύνεται εἰς ὁλόκληρον τὸν ἄνθρωπον καὶ ἰσχύει διὰ βίου.

Ἀκολουθοῦν ἑπτὰ ἄρθρα, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ καθὲν ἐξετάζει μίαν ὄψιν τοῦ πολυδιαστάτου ἔργου τῆς ἐκπαιδεύσεως ταύτης.

Ἐκφράζονται εὐχαριστίαι πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Αὐστραλίας Στυλιανὸν καὶ τὸν ἐκδότην τοῦ περιοδικοῦ καθηγητὴν Δημήτριον Α. Ἀθανασοῦ.

Αὐστραλίας Στυλιανοῦ, Χαρκιανάκη. Ὁ Φόβος τοῦ Θεοῦ σὰν Ἕνας Δεσμευτικὸς Παράγων τῆς Ἐκπαιδεύσεως καὶ τῆς Πνευματικῆς Προόδου, σελίδες 27-31. Δεύτερον ἄρθρον.

Δελικωνσταντίνου Ζ., Θρησκεία καὶ Πολιτισμός: Ἐρωτήματα καὶ Προοπτικαὶ ἐν Ἀναφορᾷ πρὸς τὴν Θρησκευτικὴν Ἐκπαίδευσιν κατὰ τὴν Νέαν Χιλιετίαν, σελίδες 33-51.

Φωτίου, Σταύρου Σ., Ὁ Χριστός, ὁ Θεάνθρωπος. Ἡ Χριστολογικὴ Διάστασις τῆς Χριστιανικῆς Ἐκπαιδεύσεως, σελίδες 53-65.

Κογκούλη, Ἰωάννου Β., Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Ἔνορία ὡς Μία Παιδαγωγικὴ Κοινωνία, σελίδες 67-78.

Κοσμοπούλου, Ἀλεξάνδρου Β., Ἡ Διδασκαλία τοῦ Θρησκευτικοῦ Μαθήματος. Μία Προσφορὰ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς καὶ Λατρευτικῆς Σχέσεως τῆς Ὑπάρξεως, σελίδες 79-103.

Περσελῆ, Ἐμμανουήλ Π., Ἡ Χριστιανικὴ Ὁρθόδοξος Ἐκπαίδευσις ὡς Μία Σύνγχρονος Ἐκπαιδευτικὴ Μέθοδος, σελίδες 105-114.

Βασιλοπούλου, Χρήστου Κ., 'Η Χριστιανική Ἀποκάλυψις καὶ ἡ Ἐλευθερία τῆς Σκέψεως εἰς τὴν Διδασκαλίαν τῆς Θρησκείας, σελίδες 115-134.

Ἐκτὸς τῶν δύο πρώτων ὀμιλιῶν πρὸς τὸ συνέδριον τῆς νεολαίας, ὄλαι αἱ ἄλλαι ἐργασίαι περιστρέφονται γύρω ἀπὸ ἓν καὶ μόνον, ὅπως ἤδη ἐλέχθη, θέμα, τὴν χριστιανικὴν ἐκπαίδευσιν. Ἐμφανίζονται εἰς τὴν ἀγγλικήν, πρωτοτύπως καὶ εἰς μετάφρασιν.

Οἱ συγγραφεῖς ἅπαντες προέρχονται ἀπὸ τὸν στενὸν ἑλλαδικὸν καὶ τὸν εὐρύτερον ἑλληνικὸν χῶρον. Εἶναι θεολόγοι, καθηγηταὶ τῶν Παν/μίων Ἀθηνῶν, Θεσσαλονίκης, τοῦ Παντείου, Πατρῶν, Κύπρου καὶ Σύδνεϋ. Τῆς φιλοσοφίας (πολιτικῶν ἐπιστημῶν), τῆς δογματικῆς, τῶν παιδαγωγικῶν, τῆς χριστιανικῆς ἐκπαιδεύσεως.

Παραμένει ἄξιον παρατηρήσεως τὸ γεγονός ὅτι διὰ πρώτην φοράν, ἐὰν δὲν κάμνω λάθος, οἱ συνεργαζόμενοι εἰς τὸ περιοδικὸν τοῦτο εἶναι ὁμογενεῖς καθηγηταὶ Παν/μίων καὶ καταξιωμένοι ἐκπρόσωποι τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ κόσμου καὶ ἀσχολοῦνται μὲ ἓνα καθορισμένον θέμα. Εἶναι ὡς ἐκ τούτου ἄξιοι συγχαρητηρίων τόσον ὁ ἀρχιεπίσκοπος Αὐστραλίας Στυλιανός, ὅσον καὶ οἱ συνεργάται του καθηγηταὶ Δημήτριος Α. Ἀθανασοῦ, ὁ ἐκδότης τοῦ περιοδικοῦ καὶ Σταῦρος Σ. Φωτίου, ὁ καὶ συντονιστὴς τοῦ ἐγχειρήματος.

Βιβλιοκρισίαι, σελίδες 135-148, ὑπὸ τῶν Δημητρίου Κυπριώτου, Φιλίππου Καριατλή, Βασιλείου Σταυροπούλου καὶ Δημητρίου Α. Ἀθανασοῦ.

Νέα τοῦ Κολλεγίου.

Εἰς Μνήμην Ἀντωνίου Ἀριστοδήμου, πρωτοψάλτου τοῦ καθεδρικοῦ ναοῦ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου, Σύδνεϋ, καὶ καθηγητοῦ τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς εἰς τὸ κολλέγιον. 11 Δεκεμβρίου 2000.

Χειροτονία. Τριῶν ἀποφοίτων τοῦ κολλεγίου ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Αὐστραλίας Στυλιανοῦ.

Σταῦρος Καρβέλας, διάκονος καὶ πρεσβύτερος.

Γεώργιος Λόντος καὶ Ἐλευθέριος Καμπουράκης, διάκονοι.

Νέοι Διορισμοὶ εἰς τὸ Καθηγητικὸν Σῶμα. Δύο ἀπόφοιτοι τῆς σχολῆς καὶ μὲ ἀνωτέρας σπουδᾶς.

Βασίλειος Ψιλᾶκος, εἰς τὴν βυζαντινὴν μουσικὴν καὶ τὰς λειτουργικὰς σπουδᾶς.

Δημήτριος Κυπριώτης, εἰς τὴν χριστιανικὴν ἐκπαίδευσιν.

Πνευματικὴ Συγκρότησις: α) 2000, β) 2001. Διὰ καθηγητᾶς καὶ φοιτητᾶς.

α) 1-3 Σεπτεμβρίου 2000.

β) 31 Αὐγούστου - 2 Σεπτεμβρίου 2001.

Ἐναρξίς Μαθημάτων διὰ Δοξολογίας τοῦ Νέου Ἀκαδημαϊκοῦ ἔτους

2001, 15 Φεβρουαρίου 2001.

Τελεταί Ἀποφοιτήσεως, 21 Ἀπριλίου 2001 καὶ Εὐχαριστήριος Ἀκολουθία ἐπὶ τῇ Εὐκαιρίᾳ, 24 Ἀπριλίου 2001.

Ἐτησία Διάλεξις. Ἡ Πτῶσις τῆς Κ/πόλεως. Ὁμιλητὴς ὁ καθηγητὴς Δρ. Βρασίδης Καραλῆς, 29 Μαΐου 1453.

Οἰκουμενικὸν Συμπόσιον, 21 Ἰουλίου 2001. Θέμα: «Ἐκκλησιαστικὴ Ἐνωσις»! Πῶς τὴν βλέπομεν;

Εἰδικαὶ Ἐπισκέψεις. Μετὰ Διαλέξεων.

1. Ἐπίσκοπος Πορφύριος τοῦ Ἐγκαρ, ἠγούμενος τῆς μονῆς τοῦ Ἀρχαγγέλου, πλησίον τοῦ Νοβισάδ, τῆς Σερβίας. 14 Μαρτίου 2001.

2. Ἐπίσκοπος Ροδοστόλου Χρυσόστομος ἐξ Ἁγίου Ὁρους. 27 Ἀπριλίου 2001.

3. Καθηγητὴς Χρῆστος Γιανναρᾶς, 11 Ὀκτωβρίου 2001.

Κίνησις τῶν Καθηγητῶν, σελίδες 159-165.

Πίναξ τῶν Περιεχομένων τοῦ Περιοδικοῦ, τῶν ἐτῶν 1 (1986) - 15 (2000).

Προηγούμενα Σημειώματα τοῦ γράφοντος δι' ὅλους τοὺς τόμους τούτους. Θεολογία 72 (2001) 725-727.

Ἀκροτελεύτιον: Ὁ ἀριθμὸς τῶν σελίδων τοῦ (παρόντος) τόμου (174) ἔχει ξεπεράσει ὅλους τοὺς προεκδοθέντας τόμους.

Δευτέρα, 25 Μαρτίου 2002

Ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

Athenagoras Ch. Zakopoulos, Ph.D., Metropolitan of Phokis, *Plato and Saint Paul on Man a Psychological*, Philosophical and Theological Study, Thessalonica 2002.

Μὲ τὸ παρὸν ἔργον τοῦ Μητροπολίτου ΑΘΗΝΑΓΟΡΑ εἶχα ἀσχοληθεῖ καὶ σὲ ἄλλη εὐκαιρία, ὅταν εἶχε δημοσιευθεῖ τοῦτο στὰ ἑλληνικά, μὲ τίτλο: *Πλάτων καὶ Παῦλος περὶ τοῦ Ἀνθρώπου* (2000), καὶ εἶχα γράψει μιὰ κριτικὴ παρουσίασι τοῦ ἔργου τούτου, δημοσιευθεῖσα στὸ περιοδικὸ ΘΕΟΛΟΓΙΑ (τεῦχ. I, 2000, σ. 372-375).

Ὁ Μητροπολίτης θεώρησε ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ δημοσιευθεῖ τὸ ἔργο τοῦτο καὶ στὰ ἀγγλικά, καὶ εἶναι ἡ ἀπόφασίς του αὐτὴ πολὺ εὐλογος καὶ εὐστοχος, διότι πρόκειται περὶ ἑνὸς κλασσικοῦ καὶ θεμελιώδους ἔργου σὲ σχέσι πρὸς τὰ ἀνθρωπολογικὰ θέματα, ποὺ διαπραγματεύεται, καί, ὡς ἐκ τούτου,

ἐπεβάλλετο ἢ εὐρύτερα καὶ διεθνῶς γνωστοποίησις καὶ διάδοσις του. Ἔτσι, λοιπόν, δημοσιεύθη τὸ ἔργο τοῦτο καὶ στὰ ἀγγλικά σὲ μιὰ ὄντως ὑπέροχη καὶ ἐπιτυχή ἔκδοσι. Βεβαίως, τὸ ἔργο τοῦτο δὲν ἀποτελεῖ πιστὴ μετάφραση ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ, ἀλλ' ἔχει ὑποστει οὐσιώδη ἐπεξεργασίαν καὶ εἶναι ἐμπλουτισμένον μὲ πλῆθος ἐπιστημονικῶν παραλλαγῶν καὶ προσθηκῶν ἔτσι, ὥστε παρουσιάζει νέες προοπτικὲς καὶ ἔξοχο ἐνδιαφέρον. Τὸ ἐνδιαφέρον δὲ τοῦτο μὲ κίνησε ν' ἀσχοληθῶ ἐκ νέου μὲ τὸ στὴν ἀγγλικὴν τοῦτο ἔργο, στὸ παρὸν σύντομο κριτικὸ σημείωμα, τὸ ὁποῖο εἶναι πολὺ ἀνεπαρκὲς καὶ πενιχρὸ γιὰ ν' ἀποδώσει τὰ πλούσια καὶ βαθειὰ περιεχόμενα τοῦ βιβλίου τοῦτου, στὴν ἀνάγνωσι τοῦ ὁποῖου καὶ παραπέμπω.

Τὸ ἔργο τοῦτο τοῦ Μητροπολίτου ἀσχολεῖται μὲ τὸ θεμελιῶδες ἀνθρωπολογικὸ θέμα στὸ στοχασμὸ καὶ στὴν ζωὴν τῶν δύο κορυφαίων πνευματικῶν προσωπικοτήτων τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ, τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Παύλου, καὶ συνοψίζει, τρόπον τινά, σύνολον τὴν ἑλληνο-χριστιανικὴν ἀνθρωπολογίαν, καὶ δὴ γιὰ τὸν λόγον ὅτι στὸ βιβλίον αὐτὸ τὸ ἀνθρωπολογικὸ τοῦτο θέμα δὲν ἐξετάζεται μερικῶς καὶ ἀποσπασματικῶς, ἀλλὰ σὲ μιὰ πληρότητα ὄψεων καὶ πτυχῶν, ἀναφερομένων τόσο στὸ σωματικὸ, ὅσο καὶ στὸ πνευματικὸ μέρος τοῦ Ἄνθρώπου, καθὼς καὶ στίς πολλαπλὲς καὶ πολύπλοκες συνάψεις, πὺν συνδέουν καὶ ἐνώνουν ταῦτα, ἀλλὰ καὶ τὰ διακρίνουν ἀσυγχύτως.

Ἡ ἐξέτασις τῶν καθ' ἕκαστα θεμάτων γίνεται μὲ λακωνικότητα μὲν, ἀλλὰ καὶ μὲ μεθοδικότητα, καὶ μάλιστα σὲ συνάφεια μὲ τὰ σύγχρονα ἐπιστημονικὰ δεδομένα, τὰ ὁποῖα διερευνοῦν τὰ ποικίλα ἀνθρωπολογικὰ θέματα ὄχι μονομερῶς, ἀλλὰ διεπιστημονικῶς, ὑπὸ τὸ φῶς περισσοτέρων ἐπιστημῶν, πὺν ἀσχολοῦνται μὲ τὸ αὐτὸ θέμα ἀπὸ διαφοροετικῆ, ὅμως, ἄποψι, ὅπως εἰργάσθη στὴν προκειμένη περίπτωσι ὁ Μητροπολίτης ΑΘΗΝΑΓΟΡΑΣ, ὁ ὁποῖος ἔμπειρος γνώστης τῶν ἐπιστημονικῶν κλάδων τῆς ψυχολογίας, φιλοσοφίας καὶ θεολογίας καθὼς εἶναι, χρησιμοποίησε τὸ ταλέντο καὶ τὴν σοφίαν του γιὰ νὰ διεισδύσει στὰ βαθύτερα περιεχόμενα καὶ στρώματα τῶν ἐπὶ μέρους ἀνθρωπολογικῶν θεμάτων, καὶ νὰ κατανοήσῃ καὶ νὰ ἐρμηνεύσῃ ταῦτα ὑπὸ τὸ πρῖσμα ὄχι ἀπλῶς τῆς θεολογικῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς φιλοσοφικῆς καὶ τῆς ψυχολογικῆς σπουδαιότητός των. Ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην ἀποκτᾷ ἡ ἐργασία αὐτὴ ἰδιαίτερη ἀξία· διότι δὲν εἶναι μόνον ἓνα βαθυστόχαστο θεολογικὸ ἔργο, ἀλλ' ἡ σπουδαιότης του συναρπάζει καὶ ἀπὸ φιλοσοφικῆς καὶ ἀπὸ ψυχολογικῆς ἀπόψεως. Ἐνδιαφερόσες καὶ ἱκανοποιητικὲς ἀπαντήσεις σὲ σχέσι πρὸς τὸ ἐρευνώμενον ἀνθρωπολογικὸ πρόβλημα βρῖσκει ὄχι μόνον ὁ θεολόγος, ἀλλὰ καὶ ὁ φιλόσοφος καὶ ὁ ψυχολόγος.

Ἡ ἐργασία παρέχει στό πρῶτο μέρος της (3-27) μιὰ σύντομη, ἀλλ' ἐποπτική εἰκόνα τῶν ἀνθρωπολογικῶν στοιχείων τῆς ἑλληνικῆς προπλατωνικῆς περιόδου καί μέχρι τόν Σωκράτη, διὰ τῶν ὁποίων καταδεικνύεται σέ ἄδρες γραμμῆς ἢ συνδέουσα τόν στοχασμόν τοῦ Πλάτωνος πρὸς τήν πρὸ αὐτοῦ παράδοσιν, ἀλλὰ καί τὰ διαφοροποιοῦντα στοιχεῖα τὰ δύο ταῦτα πνευματικά ρεύματα. Βεβαίως, ἡ ἀνθρωπολογία ἐδῶ ἔχει περιορισμένον χαρακτήρα, ἀφοῦ οἱ περὶ Ἀνθρώπου ἀπόψεις τῶν προπλατωνικῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων εἶναι εὐκαιριακές καί φέρουν ἀποσπασματικόν, καί ὄχι συστηματικόν, χαρακτήρα. Ἐν τούτοις ὁ Μητροπολίτης τίς ἐπισημαίνει εὐστόχως καί τίς κρίνει μὲ δξύνοιαν καί δεόντως καί τίς ἐντάσσει στίς ὀργανικές συνάφειές των.

Τὸ δεύτερο μέρος τοῦ βιβλίου (31-80) ἀσχολεῖται, εἰδικῶς, μὲ τίς περὶ Ἀνθρώπου ἀπόψεις τοῦ Πλάτωνος, ὅπως διατυπώνονται, ἐξειλεκτικῶς, στὰ διάφορα ἔργα αὐτοῦ, καί ὄχι σέ κάποια μεμονωμένα ἔργα του, ἔτσι, ὥστε ὁ ἀναγνώστης ἀποκομίζει μιὰ πληρότητα γνώσεων καί ἐντυπώσεων σέ θέματα καί προβλήματα, πού ἀφοροῦν τὸ Σῶμα καί τήν Ψυχήν, τίς ἐπὶ μέρους δυνάμεις καί τὰ προσόντα αὐτῶν, καθὼς καί τὰ ἐνοῦντα καί διαιροῦντα Σῶμα καί Ψυχήν γνωρίσματα. Στὴν συστηματικὴν ταύτην ἔρευναν ἐπιστρατεύονται καί οἱ ἐπιστημονικῆς ἀπόψεις κορυφαίων καί συγχρόνων πλατωνιστῶν καί ἐρευνητῶν, καθὼς καί ἡ κριτικὴ καί ἐποικοδομητικὴ ἀντιπαράθεσις τοῦ συγγραφέως Μητροπολίτου πρὸς αὐτές.

Σπουδαίαν βαθυστόχαστον θεολογικὴν κατάρτισιν καί ἐξοικείωσιν ἐπιδεικνύει ὁ σ. καί στό τρίτο μέρος τοῦ βιβλίου του (83-158), στό ὁποῖο ἐξετάζονται οἱ περὶ Ἀνθρώπου ἀπόψεις τοῦ ἀποστόλου Παύλου. Ἐδῶ ἐξαίρονται ἡ σπουδαιότης τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καί οἱ πνευματικοὶ δεσμοὶ τοῦ Παύλου πρὸς αὐτήν, ἀλλὰ καί ἡ ἀπόστασις, πού τόν διακρίνει ἀπὸ αὐτήν. Ὁ Παῦλος ὑπῆρξεν ὁ κατ' ἐξοχὴν ἀπόστολος τοῦ Χριστοῦ καί ἀπῆχε στίς περὶ Ἀνθρώπου ἀπόψεις τὸ πνεῦμα τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ σέ παρηλλαγμένες ἐρμηνευτικῆς μορφῆς στίς διάφορες ἐπιστολές του.

Τέλος, ὅπως ἰδιαιτέρας σημασίας εἶναι τὸ Παράρτημα τοῦ βιβλίου (161-192), στό ὁποῖο ἀναπτύσσονται διάφορα, σύγχρονα, φιλοσοφικά καί ψυχολογικά θέματα, πού συνδέουν τήν Ἀνθρωπολογίαν τοῦ Παύλου καί, κυρίως, τοῦ Πλάτωνος πρὸς τήν Ψυχολογίαν π.χ. τοῦ S. Freud, τὸν Behaviorismus, Humanismus, πρὸς τὸν Monismus καί Dualismus, καθὼς καί οἱ ὀρθόδοξοι, ἀλλὰ καί σύγχρονοι ἀπόψεις περὶ τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς κλπ. Ἡ ὅλη ἐργασία κατακλείεται μὲ μιὰ πλουσιωτάτη βιβλιογραφία (193-220).

Εἶναι αὐτονόητον ὅτι τὰ ὅσα ἐδῶ ἀνεφέρθησαν περὶ τοῦ ἐν λόγῳ βιβλί-

ου Plato and Saint Paul on Man του Μητροπολίτου Φωκίδος ΑΘΗΝΑΓΟΡΑ είναι παντελῶς πενιχρὰ σὲ σχέσι πρὸς τὸν πλοῦτον τῶν διαπραγματευομένων θεμάτων καὶ τῶν βαθυστοχάστων ἰδεῶν, ποὺ ἐκτίθενται σ' αὐτό, καὶ σὲ ὅποιο παραπέμπομεν τὸν ἀναγνώστην. Ἡ ὄλη ἐργασία καταδεικνύει τὴν ἐμβρίθειαν καὶ τὴν ἀκρίβειαν καὶ ἄνεσιν, μὲ τὴν ὁποίαν εἰργάσθη ὁ Μητροπολίτης στοὺς ποικίλους καὶ δυσχερεῖς χώρους τῆς θεολογίας, τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ψυχολογίας, καθὼς καὶ τὴν πληρότητα ἐνημερώσεώς του στὴν σύγχρονον περὶ τὸ ἀνθρωπολογικὸν πρόβλημα διεθνή βιβλιογραφίαν. Εὐχῆς ἔργον θὰ ἦταν νὰ συνεχίσει ὁ Μητροπολίτης τὴν δημιουργικὴν ταύτην ἐπιστημονικὴν του προσπάθειαν καὶ ἔρευναν, παραλλήλως πρὸς τὰ ποιμαντορικά του καθήκοντα, καὶ σὲ ἄλλα, παρεμφερῆ, θέματα, τὰ ὁποῖα εἶναι ζωτικὰ γιὰ τὴν βαθυτέραν κατανόησιν καὶ ἔξαρσιν τῶν ἑλληνοχριστιανικῶν ἀξιῶν.

ΜΕΓΑΣ Λ. ΦΑΡΑΝΤΟΣ

Καθηγητὴς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν